

Anna Lísu Guðmundsdóttir
Drífa Kristín Þrastardóttir

Skrauthólar á Kjalarnesi

Byggðakönnun
Fornleifaskrá og húsakönnun

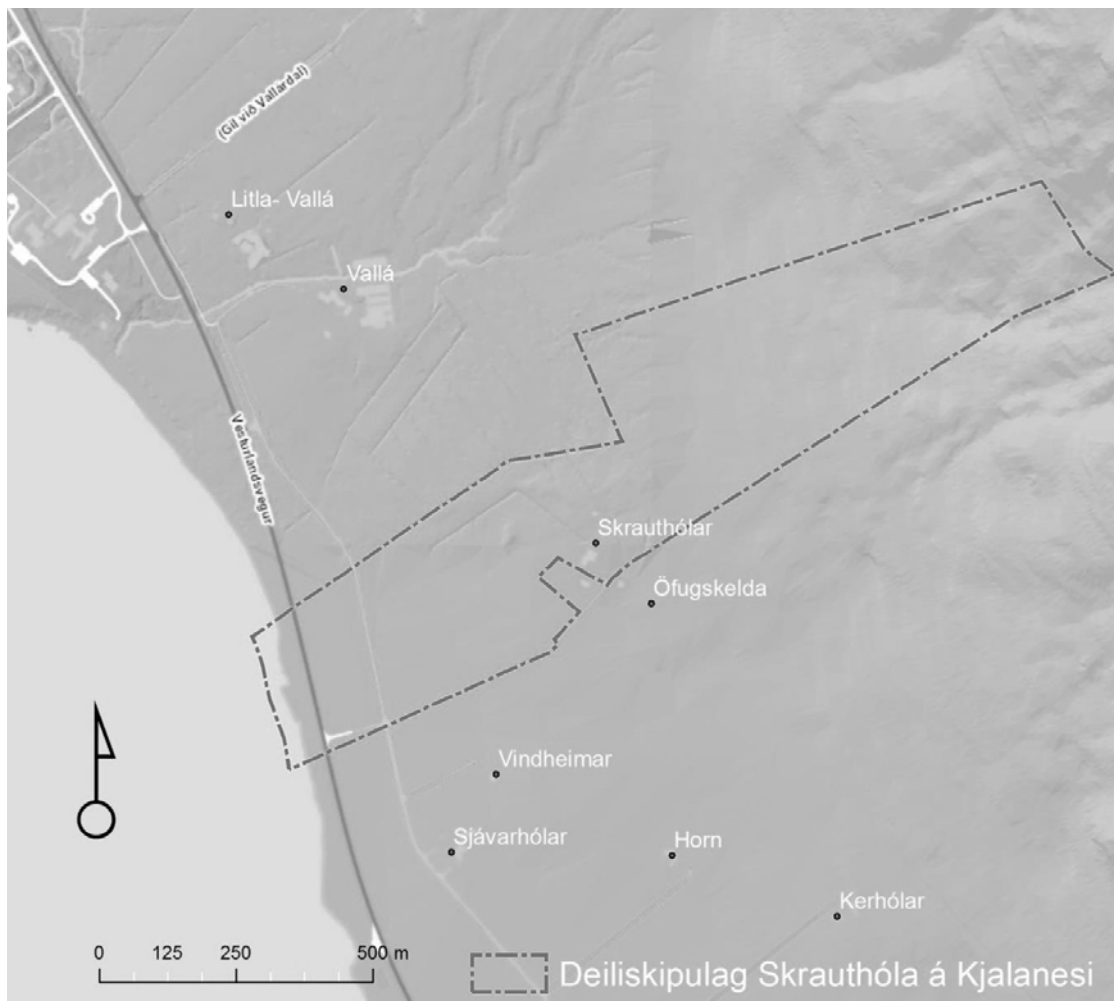
Reykjavík 2015

Borgarsögusafn Reykjavíkur
Skýrsla nr. 170

Skrauthólar á Kjalarnesi

Byggðakönnun
Fornleifaskrá og húsakönnun

Anna Líska Guðmundsdóttir
Drífa Kristín Þrastardóttir

Reykjavík 2015

Borgarsögusafn Reykjavíkur
Skýrsla nr. 170

Unnið að beiðni Umhverfis- og skipulagssviðs Reykjavíkur.

Ljósmyndir: Anna Líska Guðmundsdóttir og Drífa Kristín Þrastardóttir, Borgarsögusafni Reykjavíkur.

Kort og loftmyndir ásamt skýringartexta: Anna Líska Guðmundsdóttir, Borgarsögusafni Reykjavíkur.

Skýrslur Borgarsögusafns Reykjavíkur – Árbæjarsafns.

Ábyrgðarmaður: María Karen Sigurðardóttir, deildarstjóri minjavörslu og rannsókna, Borgarsögusafni Reykjavíkur.

© Borgarsögusafn Reykjavíkur.

Mynd á forsíðu:

Skrauthólar á Kjalarnesi. Ljósmyndari Margrét Björk Magnúsdóttir

Borgarsögusafn Reykjavíkur – Árbæjarsafn

Skýrsla nr. 170

Reykjavík 2015

Öll réttindi áskilin.

Efnisyfirlit

Formáli	2
1. Byggðakönnun	4
1.1 Saga svæðisins.....	5
2. Skráning menningarminja – Fornleifaskrá og húsakönnun.....	9
2.1 Almennt um verndun menningarminja; fornleifa, húsa og mannvirkja	9
2.2 Tilgangur og aðferðafræði skráningar menningarminja; fornleifa, húsa og mannvirkja	11
2.3 Örnefni	13
2.4 Skrá yfir fornleifar og yngri minjar.....	14
Skrauthólar 125752-290-1.....	17
Skrauthólar 125752-290-2.....	17
Skrauthólar 125752-290-3.....	18
Skrauthólar 125752-290-4.....	18
Skrauthólar 125752-290-5.....	19
Skrauthólar 125752-290-8.....	20
Skrauthólar 125752-290-9.....	21
Skrauthólar 125752-290-12.....	21
Skrauthólar 125752-290-13.....	22
Skrauthólar 125752-290-14.....	22
Skrauthólar 125752-290-15.....	23
Skrauthólar 125752-290-16.....	23
Skrauthólar 125752-290-17.....	23
Skrauthólar 125752-290-18.....	24
Skrauthólar 125752-290-19.....	24
Skrauthólar 125752-290-20.....	25
Skrauthólar 125752-290-21.....	25
Skrauthólar 125752-290-22.....	26
2.5 Varðveislumat fyrir fornleifar og yngri minjar	26
2.6 Húsakönnun.....	29
2.7 Húsaskrá Reykjavíkur - Skrauthólar á Kjalarnesi	32
2.8 Varðveislumat fyrir hús og mannvirki	33
Heimildarskrá	34

Formáli

Hér fer á eftir rannsókn byggðar og skrá yfir menningarminjar á deiliskipulagssvæði sem nær yfir lögbýlið Skrauthóla á Kjalarnesi afmarkast af sjó til suðvesturs og Esjuhlíðum til norðausturs, en á mörk á móti Sjávarhólum til suðausturs og Vallá til norðvesturs. Það afmarkast af jarðamörkum móti Sjávarhólum til suðausturs, sjó til vesturs og Esjuhlíðum til austurs (sjá afmörkun svæðisins á mynd 1).¹ Byggðakönnunin er unnin að beiðni Umhverfis- og skipulagssviðs Reykjavíkur vegna deiliskipulags á svæðinu.

Ákvæði um deiliskipulag er að finna í 37. grein **skipulagslaga nr. 123/2010**, þar sem segir:²

Þegar unnið er deiliskipulag í þegar byggðu hverfi skal lagt mat á varðveislugildi svipmóts byggðar og einstakra bygginga sem fyrir eru, með gerð húsakönnunar.

Ákvæði um skráningu menningarminja er að finna í **lögum um menningarminjar nr. 80/2012** sem tóku gildi 1. janúar 2013. Fjallað er um skráningu vegna skipulags í 16. gr. þar sem segir að skráning fornleifa, húsa og mannvirkja skuli fara fram áður en gengið er frá aðalskipulagi eða deiliskipulagi og að skráning skuli „ætíð fara fram á vettvangi“ áður en deiliskipulag er afgreitt.³ Samkvæmt lögnum eru allar fornleifar, hús og mannvirki sem eru 100 ára og eldri friðuð.⁴ Jafnframt er kveðið á um að eigendum: „...húsa og mannvirkja sem ekki njóta friðunar en byggð voru 1925 eða fyrr, svo og forráðamönnum kirkna sem reistar voru 1940 eða fyrr, er skylt að leita álits hjá Minjastofnun Íslands með minnst sex vikna fyrirvara ef þeir hyggjast breyta þeim, flytja þau eða rífa.“⁵

Borgarsögusafn Reykjavíkur, áður Minjasafn Reykjavíkur, hefur um árábil gert húsakannanir í samræmi við ofangreint ákvæði skipulagslaga og eru þær hluti af gögnum vegna gerðar deiliskipulags.⁶ Húsakönnun er „byggingarlistarleg og menningarsöguleg skoðun, könnun, greining, úttekt, skráning og mat bæjarumhverfis og einstakra húsa, studd sagnfræðilegri könnun nauðsynlegra frumheimilda.“⁷ Húsakönnun sem unnin er fyrir hefðbundið deiliskipulag er tvíþætt; **byggðakönnun** með sögulegu yfirliti um þróun byggðar og byggingarsögu svæðisins og **húsakönnun** með húsaskrá og mati á varðveislugildi einstakra húsa

Fornleifaskráning er „forsenda þess að geta verndað fornleifar og koma í veg fyrir að framkvæmdaaðilar brjóti óafvitandi lög með því að skemma fornleifar er að hafa vitneskju um tilvist og staðsetningu fornleifar“.⁸ Fornleifaskráning felur í sér skráningu fornleifa eftir heimildum og yfirborðskönnun en minjar geta einnig leynst undir yfirborði. Þegar

¹ Könnuð eru hús og minjar á jörðinni Skrauthólum sem hefur landnúmer 125752 í Fasteignaskrá. Fasteignir á jörðinni hafa fastanúmer 208-5452. Vefur Þjóðskrár Íslands. Vefslóð: <http://www.skra.is> → Fasteignaskrá. Sótt 13. nóvember 2014.

² Skipulagslög – nr. 123 – 22. september 2010. Tóku gildi 1. janúar 2011.

³ Lög um menningarminjar – nr. 80 – 29. júní 2012. Tóku gildi 1. janúar 2013.

⁴ Lög um menningarminjar – nr. 80 – 29. júní 2012, 1. kafli, 3. gr og 7. kafli, 29. gr.

⁵ Lög um menningarminjar – nr. 80 – 29. júní 2012, 7. kafli, 30. gr.

⁶ Sjá skýrslur Borgarsögusafns Reykjavíkur. Vefur Borgarsögusafns. Vefslóð: <http://borgarsogusafn.is/> → Árbæjarsafn → Útgáfa → Skýrslur.

⁷ Leiðbeiningar um gerð byggða- og húsakannana. Óútgefið leiðbeiningarit. Minjastofnun Íslands 2009.

⁸ Vefur Minjastofnunar Íslands. Vefslóð: <http://www.minjastofnun.is/> → Minjar → Skráning fornleifa. Sótt 3. júlí 2014.

fornleifaskráning er unnin fyrir hefðbundið deiliskipulag eru gerðar „auknar kröfur um uppmælingu minja og ítarlegri leit að fornleifum á framkvæmdasvæðum“.⁹

Maí 2015,

María Karen Sigurðardóttir,
deildarstjóri minjavörslu og rannsókna,
Borgarsögusafni Reykjavíkur

⁹ Skráningarstaðlar fornleifa, bls. 2. Minjastofnun Íslands 2013. Vefur Minjastofnunar Íslands. Vefslóð: <http://www.minjastofnun.is/> → Minjar → Skráning fornleifa → Skráningarstaðlar. Sótt 3. júlí 2014.

1. Byggðakönnun

Hér fer á eftir umfjöllun um byggðasögu jarðarinnar Skrauthóla á Kjalarnesi Lögbylið Skrauthólar á Kjalarnesi afmarkast af sjó til suðvesturs og Esjuhlíðum til norðausturs en á mörk á mótí Sjávarhólum til suðausturs og Vallá til norðvesturs (sjá afmörkun svæðisins á mynd 1). Fyrr á öldum tilheyrði Skrauthólum býlið Öfugskelda, sem í dag tilheyrir Sjávarhólum, einnig Skrauthólaengjar og Kirkjuland sem heyrðu undir Brautarholt og Esjuberg um tíma, en í dag er þetta svæði skilgreint sem Smábýli 4-14 og er ekki hér til umfjöllunar.

Mynd 1. Afmörkun deiliskipulagssvæðisins á samsettum loftmyndum frá 2008 og 2012.¹⁰

¹⁰ Loftmyndir úr Landsupplýsingakerfi Reykjavíkur (LUKR). Vefur: Borgarvefsjá. Vefslóð: <http://lukr-01.reykjavik.is/borgarvefsja/>. Sótt 10. janúar 2015.

1.1 Saga svæðisins

Jörðin Skrauthólar eru við Esjurætur á Kjalarnesi upp af Hofsvík í Kollafirði, norðar er jörðin Vallá en að sunnan er jörðin Sjárvarhólar. Skrauthólar draga nafn sitt af urðarhólum líkt og Sjárvarhólar. Hólarnir eru hluti af fornlegu berghlaupi sem fallið hefur úr Esjubrunum og kastast fram í Hofsvík.¹¹ Hluti Esjunnar fyrir ofan til norðausturs nefnist Hólafjall og gilið Gleið er upp af bænum.¹² Skrauthólar eru í landnámi Helga bjólu sem samkvæmt Landnámu nam land á milli Mógilsár og Mýdalsár.¹³ Skrauthólar var lögbyli um aldir og lengi prestssetur, þar hefur verið bænhús sem var aflagt fyrir 1600.¹⁴

Ekki er vitað hvenær jörðin byggðist en Skrauthólar koma fyrst fram í heimildum í Íslensku fornbréfasafni árið 1501 í jarðaskiptabréfi Þorvarðar lögmanns Erlendssonar og Gríms bónda Pálssonar á Möðruvöllum. Lét Grímur meðal annars jörðina Skrauthóla til skiptanna.¹⁵ Næst koma þeir fyrir árið 1508 í kaupmálabréfi Þorvarðs Erlendssonar og Kristínar Gottskálksdóttur en þá gaf Þorvarður henni Skrauthóla fyrir tuttugu hundruð.¹⁶ Árið 1510 var jörðin til umfjöllunar í tylftardómi vegna eignaskipta Gríms Pálssonar og Þorvarðs Erlendssonar.¹⁷ Viðeyjarklaustur eignaðist jörðina árið 1525 þegar Anna Snjólfsdóttir gerði próventusamning við klaustrið og færði jörðina til ævarandi eignar með gögnum og gæðum fyrir tuttugu hundruð.¹⁸ Skrauthólar komu aftur við sögu í september árið 1541 þá staðfesti Pétur Einarsson (Gleraugna-Pétur) lögmati bréfa Viðeyjarklausturs fyrir jörðinni með dómi á Esjubergsþingi.¹⁹ Skrauthóla er getið í fúgetareikningum varðandi landskuld á árunum 1547-1552 og hefur jörðin því fallið til konungs við siðaskiptinn.²⁰ Jörðin kemur fram í minnisblöðum Vigfúsar Jónssonar sýslumanns Kjalarnesþings frá árinu 1569 þegar vaðmál var galdið í skatt frá Skrauthólum.²¹ Prestar sátu á Skrauthólum og sá sem fyrst er getið var Hákon Ásgeirsson árið 1575 sem hafði þá Skrauthóla sér til uppeldis.²² Skrauthólar voru meðal jarða sem samkvæmt konungsboði í bréfi þann 3. október 1580 voru lagðar til fátækra presta. Hún varð þá lénsjörð presta í Kjalarnesþingum.²³

Að fornu taldi Jarðabók Árna og Páls að jörðin hefði verið metin á tuttugu hundruð. Jörðin var í konungseign 1704 og var lögð til prestsins í Brautarholts- og Saurbæjarkirkjusókn sem hafði að henni tekjur. Ábúandi jarðarinnar var skráður síra Páll Sveinsson. Engin landskuld var af jörðinni, henni fylgdu fjögur kúgildi en engar leigur guldust af þeim og hafði prestur af þeim hreinar tekjur svo sem af jörðinni. Við til húsabóta skyldi presturinn leggja til. Jörðin bar sjö kýr, fjögur ungeneiti, tvo hesta og gat bjargað öðrum tveimur eins og segir í Jarðabókinni. Mótak til eldiviðar þurfti að sækja í land Esjubergs og þurfti ekki að greiða fyrir en torfrista og stunga var góð í landi jarðarinnar. Sjávarnytjar voru nokkrar, heimræði var árið um kring en verstaða hafði þó aldrei verið á jörðinni. Rekavon var nokkur en skelfisksfjara lítil. Stórviðrasamt var talið svo hætt var húsum og heyjum, túnnum var hætt við skriðu sem

¹¹ Tómas Jóhannesson o.fl. 2010, bls. 27.

¹² Örnefnaskrá Sjárvarhóla. 125750-289, Ari Gíslason og Svavar Sigmundsson skráðu.

¹³ Íslensk fornrit I. *Íslendingabók. Landnámabók*, bls. 50.

¹⁴ Sveinn Níelsson, 1950, bls. 113. Prestatal og prófasta

¹⁵ Íslenskt fornbréfasafn, VII, bls. 583.

¹⁶ Íslenskt fornbréfasafn, VIII, bls. 230.

¹⁷ Íslenskt fornbréfasafn, VIII, bls. 322.

¹⁸ Íslenskt fornbréfasafn, IX, bls. 276.

¹⁹ Íslenskt fornbréfasafn, IX, bls. 671-672.

²⁰ Íslenskt fornbréfasafn XII, bls. 108, 135, 150, 170, 396.

²¹ Íslenskt fornbréfasafn XV, bls. 341.

²² Þorsteinn Jónsson, 1998, bls. 308.

²³ *Lovsamling for Island*, 1. bindi, bls. 110.

skemmdi einnig engi og úthaga. Haft var í seli frá jörðinni þar sem hét undir Haukafjöllum nálægt Hrafnhólum.²⁴

Til eru heimildir um að skriðuföll hafi haft áhrif á búskap á Skrauthólum. Í Rentukammerskjölum er sagt frá mikilli skriðu úr Esjunni sem tók af mikinn hluta Öfugskeldu og Sjávarhólalands. Bærinn Öfugskelda stóð skammt suðaustan við Skrauthóla og virðist ekki hafa veið byggður upp eftir þetta. Líklegast er að skriðan hafi átt upptök sín í bergshlaupsurðinni ofarlega í hlíðinni eða neðan undir Gleið og fallið fram á milli Skrauthóla og Sjávarhóla en ummerki eftir hana eru að mestu horfin. Séra Þórður Þórhallsson í Saurbæ sendi konungi bónabréf í júlí 1754 þar sem hann fór fram á að Móar yrðu gerðir að prestsjörð í stað Skrauthóla því þeir væru nánast óbyggilegir vegna afleiðinga af skriðuföllum 1748. Í bréfinu kemur fram að skriðan hafi skemmt hús og tún á Öfugskeldu svo þar sé ekki hægt að byggja aftur og hafi skemmt tún og úthaga á Skrauthólum og Sjávarhólum.²⁵ Konungur varð við þessari bón og samkvæmt konungsbréfi frá 26. apríl 1756 voru höfð makaskipti á Skrauthólum og Móum sem lénsjörð prests í Kjalarnesþingum. Við skiptin urðu Skrauthólar aftur að konungsjörð.²⁶ Við sölu Skrauthóla þann 7. ágúst 1813 hvarf jörðin úr eigu konungs.²⁷ Í Jarðatali J. Johnsens frá árinu 1847 var jörðin metin á 20 hundruð eins og árið 1703, jörðin er þá í bændaeign.²⁸

Þann 2. september 1886 gerði miklar rigningar á Suðurlandi og í kjölfar þeirra urðu mikil skriðuföll á Kjalarnesi. Þar skemmdust níu jarðir af skriðhlaupum, stærst varð skriðan sem kom úr Flóðará, sem rennur úr Gljúfurdal fyrir ofan Esjuberg, hljóp hún austur úr ánni og eyddi alveg jörðinni Grund sem var hjáleiga úr Esjubergslandi, auk þess eyddust jarðirnar Esjuberg, Árvöllur, Sjávarhólar og Skrauthólar að helmingi. Tímaritið Ísafold sagði svo frá 8. september sama ár: „*Skrauthólar* (15.6 hdr.). af engjum 2/5 undir skriðu og leir, þar af talsvert tóm urð sem aldrei grær upp.“²⁹

Mynd 2. Kort frá 1909 sem sýnir staðsetningu bæja við Hofsvík. Á Vallá eru tveir bæir, Litla-Vallá vestar og Vallá austar, Skrauthólar eru suðaustar og ofar í landinu og Sjávarhólar suðvestur af þeim nær sjó. Á þessum tíma lá þjóðleiðin um Kjalarnes við Esjurætur.³⁰

²⁴ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, III. bindi, bls. 352-353.

²⁵ Tómas Jóhannesson o.fl. 2010, bls. 65.

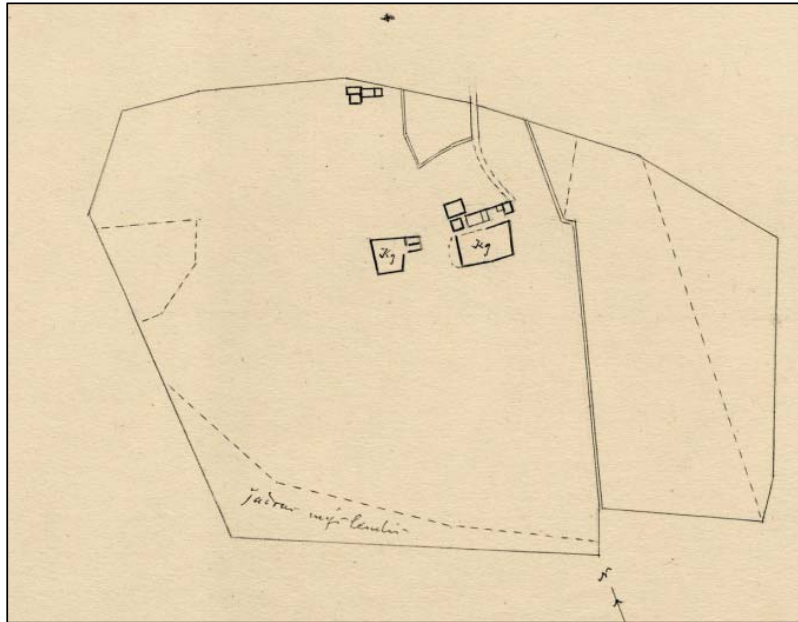
²⁶ *Lovsamling for Island*, 3. b., bls. 234-235.

²⁷ Úrskurður Óbyggðanefndar mál nr. 3-4/2004, Kjalarnes og Kjós, bls. 97.

²⁸ J. Johnsen, 1847, bls. 97.

²⁹ Ísafold 8.9.1886, bls. 145-146.

³⁰ Lí: Herforingjaráðskort. 27 NA Reykjavík. Generalstabens topografiske Afdeling. Kaupmannahöfn 1909.

Mynd 3. Túnakort Skrauthóla frá árinu 1916 teiknað af Vigfúsi Guðmundssyni frá Keldum.³¹

Þegar túnakort var gert af Skrauthólum árið 1916 voru þrjú torfhús á bæjarhlaðinu og íbúðarhúsið úr timbri (byggt 1912) og mynduðu þau bæjaröð með stórum kálgarði sunnan við. Vestar er tveggja bursta torbær og minni kálgarður, en trúlega hefur verið búið í þeim húsum, norðar er útihús sem er gert úr fjórum torfhúsum. Bæjartröðin liggur norður frá bænum og upp til fjalls, sjá mynd 3.³² Túnakortinu var varpað á nýlega loftljósmynd og má þá sjá hvar húsin voru staðsett miðað við núverandi bæjarhús, sjá mynd 4.

Mynd 4. Túnakorti Skrauthóla frá 1916 varpað á loftmyndir frá árinu 2008 og 2012.³³

³¹ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

³² ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

³³ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

Samkvæmt manntali frá árinu 1703 til 1920 bjuggu á Skrauthólum ein til tvær fjölskyldur, fæst fjórar manneskjur en flest fimmtán.³⁴

Samkvæmt Fasteignabók Kjósarsýslu frá árinu 1918 höfðu verið tveir eigendur að jörðinni systkinin Þorbjörn Ásbjarnarson og Kolbrún systir hans sem bjó í Reykjavík en ekkja Þorbjarnar bjó á jörðinni (ekki nafngreind)³⁵. Þá voru þar fjórar og hálf kýr, fjögur hross og 60 kindur en talið var að að fóðra mætti fimm og hálfu kú, sex hross og 120 kindur. Húsakostur á jörðinni var þá timburhús (byggt 1912)³⁶ með skýli við gafl, fjós, hlaða, hesthús og tvö fjárhús. Þegar þetta er borið saman við túnakortið frá árinu 1916, ber þessu nokkuð vel saman. Í athugasemd við skráningu Skrauthóla 1918 er tilgreint að Öfugskelda, sem er túnblettur er fylgt hefur Sjávarhólum en liggur við Skrauthólatúnið, sé þá lögð til jarðarinnar frá Sjávarhólum³⁷. Á árunum 1923-1937 voru eigendur jarðarinnar Guðrún Matthíasdóttir og Franz Benediktsson. Í þeirra tíð var byggt fjós og áburðarhús, hvorutveggja steyp³⁸. Árið 1933 réðu þau Tryggva Stefánsson sem ráðsmann að Skrauthólum en ráku sjálf veitingahúsið Ölduna í Reykjavík. Tryggvi tók alfarið við búinu árið 1937 en leigði jörðina. Árið 1944 kaupir hann síðan Skrauthóla. Tryggvi var alla tíð með blandaðan búskap, kýr kindur og hesta. Tryggvi lét byggja nýtt fjós 1952, nýja hlöðu/geymsla við fjárhúsið 1952, nýja hlöðu við fjósið 1960, nýtt íbúðarhús 1967 og votheyslhöðu við fjóshlöðuna 1987.³⁹ Allt eru þetta hús sem enn standa en búíð er að rífa öll gömlu húsín.

Mynd 5. Skrauthólar árið 1963. Lengst til hægri er torfhús trúleg hesthús, vestar er íbúðarhús úr timbri byggt 1912. Gamla fjósið? snýr eins og íbúðarhúsið en er vestar þvert á nýja fjósið, baka til er hlaðan. Fjær sér í torfhlaðið fjárhús og hlöðu.⁴⁰

³⁴ Manntalsvefur Þjóðskjalasafns Íslands, sótt 21.1.2015.

³⁵ Þorbjörn Ásbjörnsson lést 20. okt. 1917, ekkja hans var Oddrún Bergþórsdóttir sjá Kjalnesingar, bls. 312.

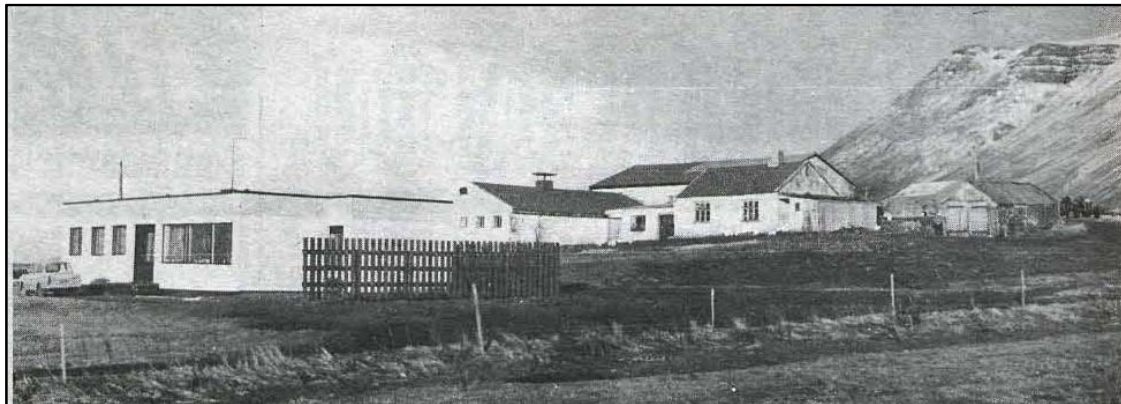
³⁶ Þí. Virðingagjörð gerð af virðingamönnum Búnaðarbanka Íslands 28.8.1961.

³⁷ Þí. Fasteignamat 1916-1918. Undirmat. Fasteignamatsbók Kjósarsýslu 1918, [með athugasemdum frá 1930], bls.63.

³⁸ Þí. Fasteignamat 1916-1918. Undirmat. Fasteignamatsbók Kjósarsýslu 1918, [með athugasemdum frá 1930], bls.63.

³⁹ Sjá kafla 2.6 Húsakönnun hér aftar.

⁴⁰ Hér tekið eftir: Þorsteinn Jónsson: *Kjalnesingar*, bls. 300.

Mynd 6. Skrauthólar árið 1978, frá vinstri: nýja íbúðarhúsið, fjósið og hlaðan baka til, tengibygging (gamla fjósið?), gamla íbúðarhúsið með skúrbyggingu, fjær fjárhúshlaðan og nær endurhlaðið hús, hesthús?⁴¹

2. Skráning menningarminja – Fornleifaskrá og húsakönnun

2.1 Almennt um verndun menningarminja; fornleifa, húsa og mannvirkja

Samkvæmt lögum um menningarminjar nr. 80/2012 fer ráðherra með yfirstjórn verndunar og vörslu menningarminja í landinu.⁴² Tilgangur laganna er að stuðla að verndun menningarminja og tryggja að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða. Lögin eiga jafnframt að tryggja eftir föngum varðveislu menningarminja í eigin umhverfi.

Minjastofnun Íslands, sem er ríkisstofnun undir yfirstjórn ráðherra, annast framkvæmd laganna. Samkvæmt 16. gr. laganna skal skrá fornleifar, hús og mannvirki áður en gengið er frá aðalskipulagi eða deiliskipulagi.

Menningarminjar teljast ummerki um sögu þjóðarinnar, svo sem fornminjar, menningar- og búsetulandslag, kirkjugripir og minningarmörk, hús og önnur mannvirki, skip og bátar, samgöngutæki, listmunir og nytjahlutir, svo og myndir og aðrar heimildir um menningarsögu þjóðarinnar. Lögin taka einnig til staða sem tengjast menningarsögu.

Um friðun og friðlýsingu er fjallað í 5. gr. laganna:

Friðun felur í sér sjálfkrafa verndun fornminja, húsa og mannvirkja á grundvelli aldurs þeirra, samkvæmt nánari fyrirmælum laga þessara. ... Friðlýsing fornleifa, húsa og mannvirkja getur falið í sér kvöð sem þinglýst er á fasteign og hefur þann tilgang að tryggja sem best varðveislu menningarminja.

Friðlýsing er nánar útfærð í 18. gr. laganna en samkvæmt þeim skal Minjastofnun Íslands hafa samráð við skipulagsyfirlönd þess landsvæðis sem menningarminjar tilheyrja þegar fjallað er um friðlýsingu þeirra.

Friðlýsa má fornleifar, skip og báta, svo og hús og mannvirki eða hluta þeirra, sem hafa menningarsögulegt, vísindalegt eða listrænt gildi. Friðlýsing getur náð til nánasta umhverfis

⁴¹ Tíminn 12.11.1978, bls. 22.

⁴² *Lög um menningarminjar 2012 - nr. 80 - 29. júní*, 2. kafli. 7. gr. Samkvæmt forsetaúrskurði um skiptingu stjórnarmálefna milli ráðuneyta fer Forsætisráðuneytið nú með málefni menningararfs og tók skrifstofa menningararfs til starfa 1. febrúar 2014. Vefur Forsætisráðuneytis. Vefslóð: <http://www.forsaetisraduneyti.is> → Verkefni → Menningararfur. Sótt 10. nóvember 2014.

hins friðlýsta minjastaðar, húss eða mannvirkis. Friðlýsa má samfelld svæði þar sem fleiri en einn minjastaður teljast hafa sérstakt menningarsögulegt gildi. Einnig má friðlýsa samstæður húsa sem hafa sama gildi og að framan greinir og gilda þá reglur friðlýsingar um hvert einstakt þeirra.

Samkvæmt lögum eru allar fornleifar friðhelgar og verndaðar gegn hvers kyns raski. Í 21. gr. laganna segir:

Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Þetta á við um allar fornleifar, kunnar sem ókunnar, samanber 24. grein:

Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn.

Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands. Fornminjar eru annars vegar forngrípír og hins vegar fornleifar. Fornleifar eru skilgreindar svo samkvæmt 3. gr. laganna:

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skríðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bóllum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Byggingararfur er skilgreindur í 4. gr. og teljast hús og önnur mannvirki og einstakir hlutar þeirra sem hafa menningarsögulegt, vísindalegt eða listrænt gildi til byggingaarfs þjóðarinnar:

- a. stök hús eða hlutar þeirra og húsasamstæður, hvort sem er til íbúðar eða menningar- og atvinnustarfsemi í þéttbýli eða dreifbýli, húsabyrpingar og götumyndir,
- b. kirkjur og bænhús, ásamt tilheyrandi mannvirkjum, svo sem klukkuturnum, garðhleðslum og sáluhliðum, klaustur, samkomuhús, skólahús og nánasta umhverfi þeirra, aðrar opinberar byggingar, íþróttamannvirki og sundlaugar,
- c. brýr og hvers konar samgöngumannvirki, virkjanir, stíflur, dælustöðvar og önnur orkumannvirki, hafnarmannvirki, vind- og vatnsmyllur, vitar, slippir, hjallar, manngerðir hellar og réttir.

Nánari ákvæði um verndun og varðveislu húsa og mannvirkja er að finna í 29. gr. laganna og samkvæmt henni eru öll hús og mannvirki sem eru 100 ára eða eldri friðuð:

Óheimilt er að raska friðuðum húsum og mannvirkjum, spilla þeim eða breyta, rífa þau eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Um verndun annarra húsa og mannvirkja sem ekki ná 100 ára aldri er kveðið á í 30. gr.:

Eigendum húsa og mannvirkja sem ekki njóta friðunar en byggð voru 1925 eða fyrr, svo og forráðamönnum kirkna sem reistar voru 1940 eða fyrr, er skylt að leita álits hjá Minjastofnun Íslands með minnst sex vikna fyrirvara ef þeir hyggjast breyta þeim, flytja þau eða rífa.

Eitt markmið skráningar menningarminja, þar á meðal fornleifa, húsa og mannvirkja, er að koma í veg fyrir að þær verði fyrir raski eða skemmdum að nauðsynjalausu. Það er hagr þeirra sem stýra framkvæmdum að til sé yfirlit yfir menningaminjar á tilteknum svæðum og það fæst með skráningu minjanna.

Fornleifaskráning minnkar líkur á því að óvænt finnist fornleifar á svæðinu sem nauðsynlega verður að rannsaka. Þjörgunaruppgröftur sem unninn er vegna framkvæmda og undir þrýstingi frá framkvæmdaraðilum er ekki æskilegur frá sjónarmiði fornleifafræðinnar. Fornleifaskráning sameinar því hagsmuni framkvæmdaraðila og fræðigreinarinnar. Almenn er æskilegast að framkvæmdum sé beint frá minjastöðum, því að þeir sem standa fyrir meiriháttar framkvæmdum bera kostnað af fornleifarannsóknum sem nauðsynlegar reynast þeirra vegna, samanber 28. grein:

Framkvæmdaraðili greiðir kostnað við þær rannsóknir á fornleifum sem Minjastofnun Íslands ákveður að séu nauðsynlegar vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Við allar umfangsmiklar framkvæmdir skal sá sem fyrir þeim stendur bera kostnað af nauðsynlegum rannsóknum og vettvangsskráningu fornleifa.

2.2 Tilgangur og aðferðafræði skráningar menningarminja; fornleifa, húsa og mannvirkja

Borgarsögusafn Reykjavíkur, áður Minjasafn Reykjavíkur, heldur skrár yfir menningarminjar í Reykjavík, fornleifaskrá og húsaskrá, sem eru rafrænar.

Fornleifaskrá Reykjavíkur var fyrst gefin út árið 1995 og þá voru um 200 minjastaðir skráðir. Stöðugt er unnið að endurskoðun hennar og nú (2015) eru um 2940 minjastaðir skráðir. Fornleifaskráning er í raun skilyrði þess að hægt sé að vinna markvisst að varðveislu fornleifa. Allar fornleifar eru skráðar í Sarp – menningarsögulegan gagnagrunn. Minjar eru skráðar eftir jörðum eins og jarðaskipting var um 1835-1845. Minjarnar fá þrískipt númer: í fyrsta lagi landsnúmer sem fasteignamat ríkisins úthlutar, næst kemur númer jarðarinnar samkvæmt Jarðabók Johnsens frá 1847 og þriðja talan er síðan hlaupandi tala innan jarðarinnar.

Við skráningu minja jarðarinnar er rýnt í örnefnaskrár, kort og aðrar ritaðar heimildir, auk þess sem vettvangsskoðun fer fram. Eldri minjastaðir kunna að hafa raskast eða jafnvel eyðst vegna seinni tíma framkvæmda. Enn geta þó leynst í jörðu fornleifar og ætti því að sýna aðgát við jarðrask nálægt minjastöðum.

Við skráningu menningarminja eru sögu jarðarinnar gerð skil og varpað ljósi á þætti sem gefa upplýsingar um sögu byggðar og búskapar í nágrenninu. Þá er tegundum og hlutverki minja lýst. Ef minjar finnast ekki á yfirborði eru þær skráðar sem **heimild**, en á þeim stöðum eru líkur á því að minjar sé enn að finna í jörðu. Í lokin er vísað í þær heimildir sem hafa gefið tilefni til skráningar fornleifa.

Við staðsetningu á minjum er gömlum kortum og loftmyndum varpað (strekkt) á gildandi skipulagsupprætti, sem sóttir eru í Landsupplýsingakerfi Reykjavíkurborgar (LUKR) og minjarnar hnitsettar sem punktar í kerfinu ISN 93.⁴³

Minjarnar eru flokkaðar eftir aldri. Elstu minjarnar eru fornleifar í rauðum flokki og eru þær friðaðar. Yngri minjar eru merktar með gulum og grænum lit, en herminjar eru flokkaðar sérstaklega og merktar bláum lit. Aldur er áætlaður út frá útliti og upplýsingum um sögu byggðar.

Minjaflokkar

Flokkur	Tegundir minja	Litur flokks
1	Fornleifar, minjar sem eru 100 ára eða eldri	Rauður
2	Minjar frá 1916-1930	Gulur
3	Minjar frá 1930 og yngri	Grænn
4	Herminjar frá 1940 og yngri	Blár

Húsaskrá Reykjavíkur er gagnagrunnur um hús í Reykjavík. Megintilgangurinn með skránni er að safna á einn stað upplýsingum um hús í Reykjavík og varpa ljósi á byggingararf borgarinnar. Í húsaskránni má meðal annars finna upplýsingar um byggingarár húsa, hönnuði, upprunalega gerð, byggingarefni húsa, helstu breytingar sem gerðar hafa verið á viðkomandi húsum og annað sem lýtur að sögu þeirra.

Húsaskrá byggir á margvíslegum frumgögnum svo sem brunavirðingum, gögnum byggingarnefndar og byggingarfulltrúa Reykjavíkur, teikningum, kortum og ljósmyndum en einnig prentuðum heimildum og vettvangskonnum. Skráin er góður grunnur fyrir rannsóknir á byggingarsögu Reykjavíkur, þar sem í henni eru upplýsingar um hús sem byggð hafa verið í þar í gegnum tíðina, einnig þau sem hafa verið rifin. Húsaskráin er lögð til grundvallar við gerð húsakannana og hefur að geyma upplýsingar um varðveislumat húsa, sem horft er til þegar unnið er deiliskipulag í þegar byggðum hverfum.

Brunavirðingar eru mikilvægar heimildir um hús í Reykjavík. Eftir að Reykjavík fékk inngöngu í Brunabótafélag danskra kaupstaða árið 1874 voru öll hús bæjarins virt til brunabóta. Þá var húsunum lýst mjög nákvæmlega og verðmæti þeirra metið og skráð. Þessar brunavirðingar veita mikilvægar upplýsingar um byggingarár húsa og breytingar sem gerðar hafa verið á þeim. Byggingarnefnd tók til starfa í Reykjavík árið 1839. Á Borgarskjalasafni Reykjavíkur eru varðveitt öll skjöl byggingarnefndar frá upphafi svo sem umsóknir um nýbyggingar og breytingar, leyfisveitingar nefndarinnar og umsagnir ýmissa aðila. Ennfremur má sjá í veðmálabókum hvernig hús hafa gengið kaupum og sölum í Reykjavík í aldanna rás.

Teikningar og ljósmyndir veita mikilsverðar upplýsingar þegar rannsökuð er byggingarsaga húsa og þróun byggðar. Hjá byggingarfulltrúa Reykjavíkur eru varðveittar allar teikningar af húsum í Reykjavík sem sótt hefur verið um samþykki fyrir. Ljósmyndir koma sér vel við athugun á ýmsum atriðum, t.d. því hvernig gluggar húsa hafa tekið breytingum í

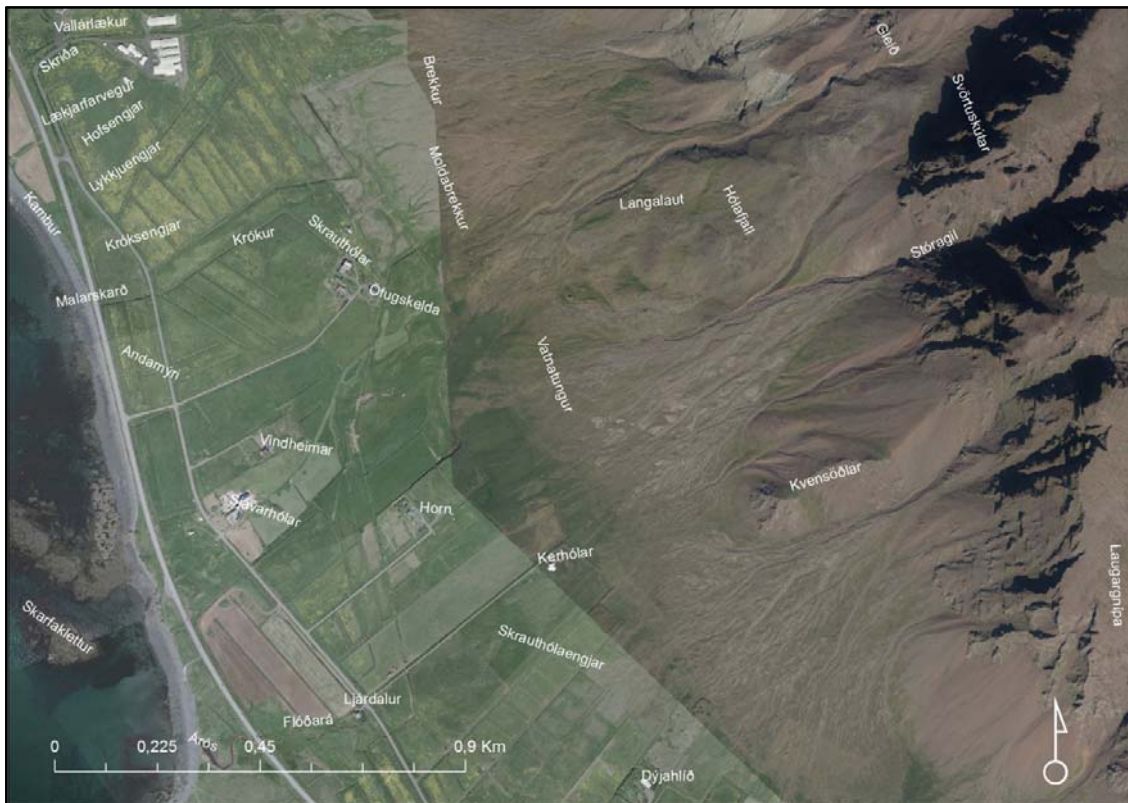
⁴³ Vefur: Borgarvefsjá. Vefslóð: <http://lukr-01.reykjavik.is/borgarvefsja/>.

gegnum tíðina, en slíkar breytingar eru yfirleitt ekki skráðar í skjallæg gögn. Ljósmyndir af húsum í Reykjavík eru varðveittar á Ljósmyndasafni Reykjavíkur og Þjóðminjasafni Íslands. Kort og uppdrættir eru einnig mikilvægar heimildir um þróun byggðar og meðal þeirra sem gagnast við rannsóknir á sögu Reykjavíkur eru ýmis frumkort af Reykjavík frá 18., 19. og 20. öld, sem og kort mælingadeildar Reykjavíkurborgar og skipulagsuppdrættir. Prentaðar heimildir eru til fjölmargar um sögu Reykjavíkur. Þær koma allar að góðum notum við gerð húsaskrárinnar hvort sem um frásagnir samtíðarmanna er að ræða eða sagan er skráð af eftirkomendum.

Með skoðun og ljósmyndun á vettvangi er unnt að meta ástand viðkomandi húss eða svæðis og þannig næst jafnframt heildaryfirsýn yfir gerð og efnisnotkun. Umhverfislegt mat og þar með varðveislugildi húss byggir síðan á samanburði á núverandi ástandi og skjallægum upplýsingum um upphaflega gerð húss.

2.3 Örnefni

Örnefnum í landi Skrauthóla eru gerð skil í örnefnalýsingu eftir Ara Gíslason og Svavar Sigmundsson en heimildarmenn voru Tryggvi Stefánsson og Guðjón Sigurjónsson,⁴⁴ auk þess sem Jón Leví Tryggvason gaf upplýsingar um örnefni jarðarinnar árið 2002. Örnefnaskrár Vallár og Sjávarhóla komu líka að notum.⁴⁵

Mynd 7. Örnefni við Skrauthóla.

⁴⁴ SÁM: Örnefnasafn, Skrauthólar 125752-290.

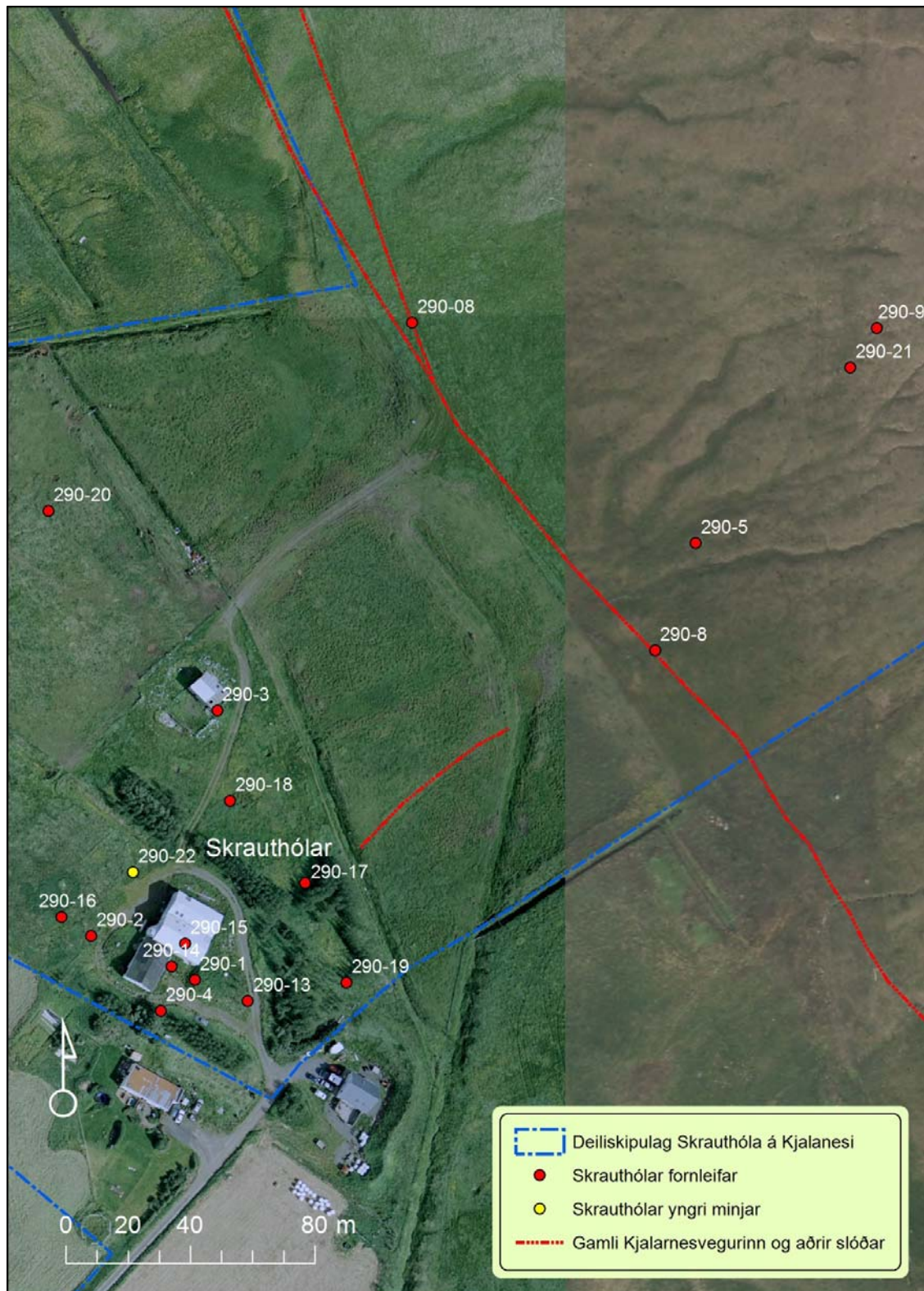
⁴⁵ SÁM: Örnefnasafn, Vallá 125762-291.

2.4 Skrá yfir fornleifar og yngri minjar

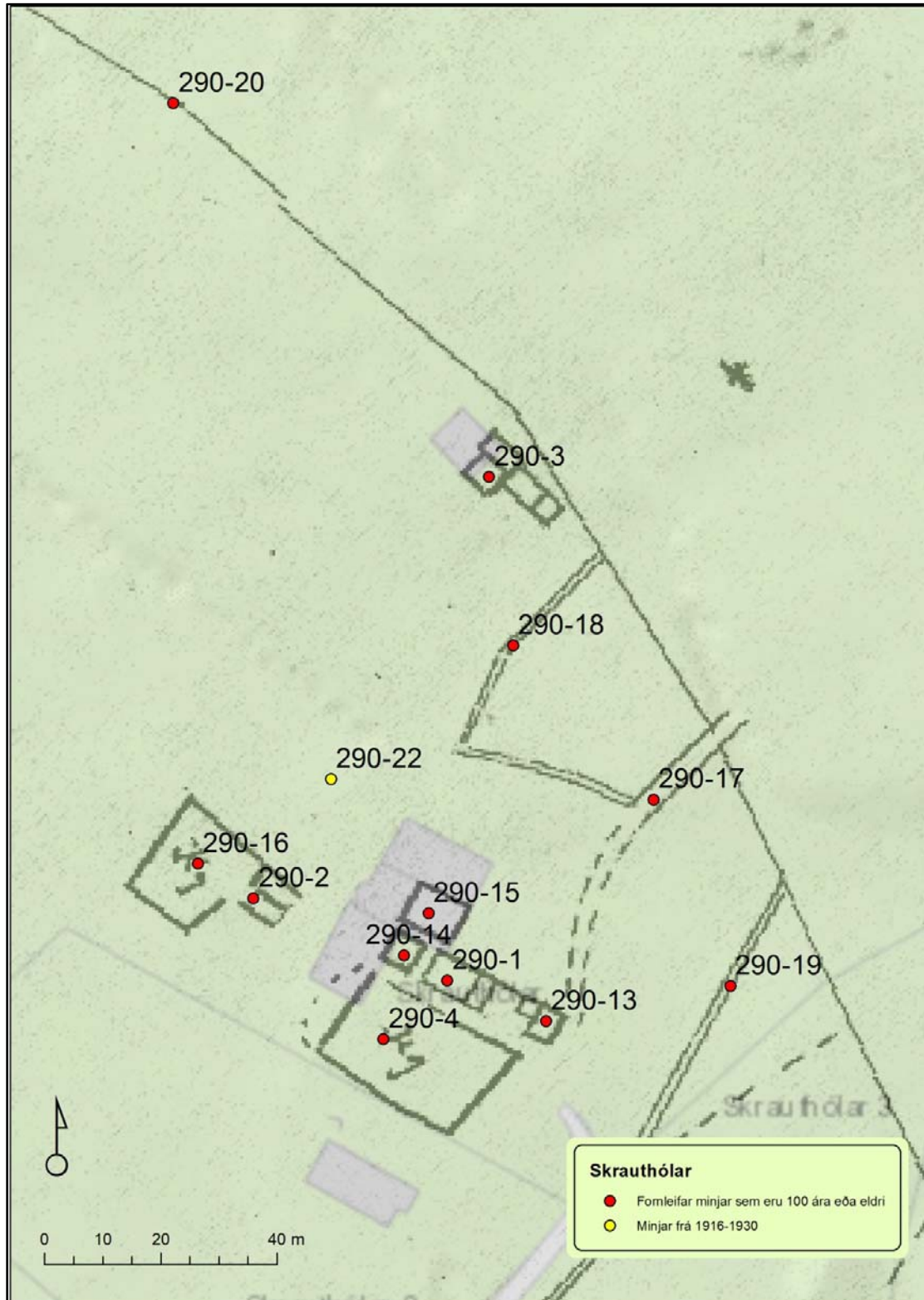
Í þessari fornleifaskrá er greint frá skráðum fornleifum á jörðinni Skrauthólum á Kjalarnesi. Skráning fornleifa hófst á Kjalarnesi árið 1999 í samvinnu við Þjóðminjasafn Íslands og var Gunnar Bollason sagnfræðingur fenginn til þess að taka saman heimildir og skrifa sögu bæjanna. Gunnar frumskráði einnig fornleifarnar í *Sarp – menningarsögulegan gagnagrunn*. Á árunum 2002-2003 var gert átak í vettvangsskráningu fornleifa á Kjalarnesi og þá skráðu Sólborg Una Pálsdóttir og Jóna Kristín Ámundadóttir stóran hluta þess.

Sú skráning sem hér er birt byggir á gögnum fyrrnefndra aðila ásamt því að farið var yfir öll þeirra gögn og bætt við og breytt því sem betur mátti fara. Vettvangskönnun var gerð 22. apríl 2015 af Önnu Lísu Guðmundsdóttur og Margréti Björk Magnúsdóttur.

Fornleifaskráin tekur til minja á jörðinni Skrauthólum og eru grunnupplýsingar um hverjar fornleifar í stöðluðu formi. Í texta og á kortum er vísað í hluta af auðkennisnúmeri fornleifanna, jarðanúmer Johnsens og hlaupandi tölu, en landnúmeri fasteignaskrár (125762) sleppt, og verður númerið þá t.d. 290-1. Þá kemur *sérheiti* fornleifanna ef eitthvert er, *hlutverk*, sem stundum er þekkt eða hægt að ákvarða og *tegund*, sem lýsir hvers eðlis fornleifarnar eru. Ef minjar finnast ekki á yfirborði eru þær skráðar sem heimild en á þeim stöðum eru líkur á því að minjar sé að finna undir sverði. *Aldur* er áætlaður út frá útliti og heimildum. *Hnattstaða* minja er fengin með GPS tæki eða staðsett eftir heimildum í LUKR. Einnig eru skráðir *staðhættir*, þar sem staðsetningu fornleifanna er lýst, þá *lýsing* á mannvirkinu eða minjastaðnum og *aðrar upplýsingar* ef einhverjar eru. Einnig fylgir *hættumat* ef við á.

Mynd 8. Skráðar fornleifar á Skrauthólum.

Mynd 9. Skráðar fornleifar á bæjarhláði Skrauthóla. Túnakort frá 1916 varpað á grunn í Borgarvefsjá.

Skrauthólar 125752-290-1

Sérheiti: Skrauthólar

Hlutverk: Bústaður

Tegund: Heimild

Aldur: 1912-1979

Hnit: X 363888,6 Y 417474,2

Lengd/Breidd: 10 x 6 m

Ástand: Slæmt

Horfin: að mestu

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti frá 1916 var bæjarstæði á Skrauthóla þar sem nú stendur fjósið og hlaðan.

Bæjarhús Skrauthóla voru norðan við stóran kálgarð, austast var hesthús,

síðan íbúðarhúsið, fjósið, og hlaðan var upp af fjósinu. Vestan við var tveggja bursta torfbær bær og annar minni kálgarður. Um 85 metra norður af bænum voru fjárhús og hlaða.

Lýsing: Íbúðarhús var járnklætt timburhús ein hæð og ris, byggt 1912, var 10 x 6 metrar að stærð⁴⁶ en austan við var inngönguskúr sem var 6 x 3 metrar með hallandi þaki. Tveir gluggar voru á suðurhlíð hvor með 9 rúðum. Árið 1961 var búið að forskala húsið.⁴⁷ Húsið stóð á bæjarhlaðinu 1978, ekki er vitað hvenær það var rífið.

Mynd 10. Íbúðarhúsið á bæjarhlaðinu á Skrauthólum árið 1978.

Skrauthólar 125752-290-2

Hlutverk: bústaður

Tegund: Heimild

Aldur: 1703-1916

Hnit: X 363857, Y 417480

Lengd/Breidd: 8 x 8 m

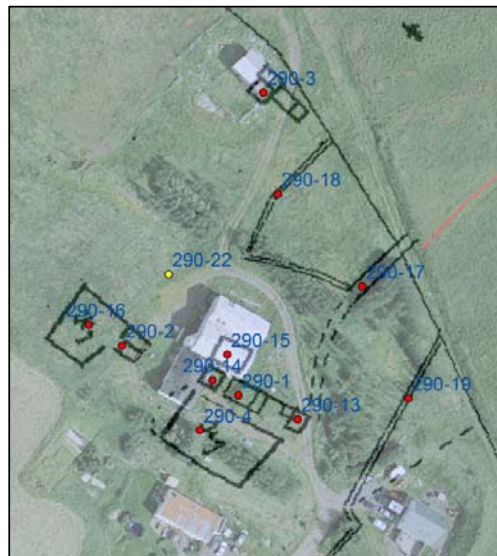
Ástand: Slæmt

Horfin: Að hluta

Staðhættir: Tveggja bursta bær stóð um 8 m vestan við fjósið á Skrauthólum. Trúlega hefur þetta verið annað af tveimur íbúðarhúsum jarðarinnar, þar sem kálgarður er vestan við húsið. Samkvæmt Túnakorti frá 1916 var viðkomandi hús um 18 metra vestur af bænum á Skrauthólum.

Lýsing: Húsið samanstendur af tveimur hólfum sem bæði mælast 4 x 8 m. Á túnakorti frá 1916 er húsið orðið tóft.⁴⁸

Aðrar upplýsingar: Staðsetning var fengin með því að strekkja túnakortið á landfræðilegan gagnagrunn LUKR.

Mynd 11. Torfbæjar rúst 290-2 vestan við fjósið. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá árinu 2013.

⁴⁶ Þí: Fasteignamatsbók Kjósarsýslu 1918 [með athugasemdum frá 1930], bls. 63.

⁴⁷ Þí: Virðingagjörð, Skrauthólar í Kjalaneshreppi í Kjósarsýslu, 1961.

⁴⁸ Þí: Skrauthólar. Túnakort 1916.

Skrauthólar 125752-290-3

Hlutverk: Útihús

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363898 Y 417552

Lengd/breidd: 18 x 8 m

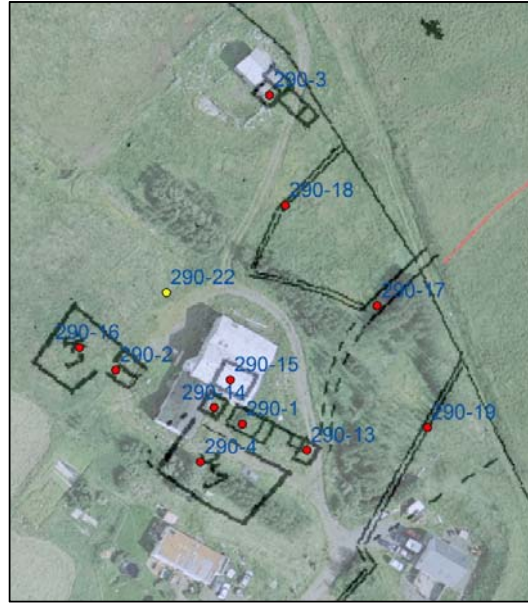
Horfin: Já

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Túnakort frá 1916 sýnir að viðkomandi útihús mun hafa verið staðsett um 80 m N af bænum á Skrauthólum. Þar er í dag steipt hlaða.

Lýsing: Útihúsið mun hafa verið samsett af fjórum hólfum sem mældust; 4 x 7 m, 5 x 6 m, 4 x 6 m og 4 x 4 m.⁴⁹ Fjárhúsið er horfið vegna framkvæmda við yngri byggingu.

Aðrar upplýsingar: Staðsetning var fengin með því að strekkja túnakortið yfir yngri loftmyndir í landfræðilegum gagnagrunni, LUKR.

Mynd 12. Útihúsin eru efst á myndinni. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá 2013.

Skrauthólar 125752-290-4

Hlutverk: Kálgarður

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363879 Y 417456

Lengd/breidd: 28 x 17 m

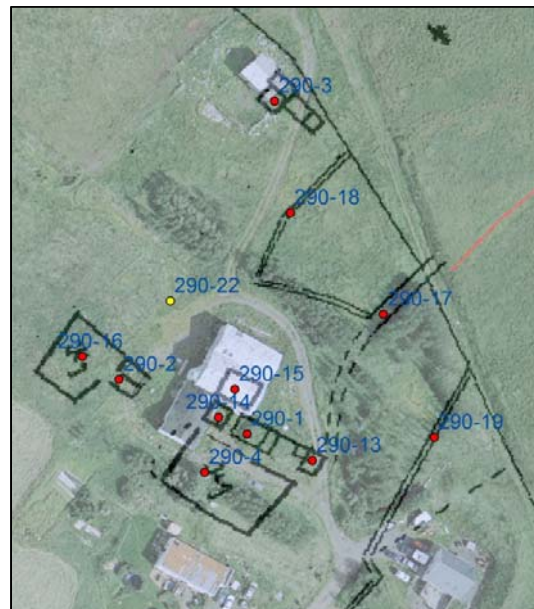
Horfin: Að hluta

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Tveir kálgarðar voru að Skrauthólum árið 1916 og var sá stærri sunnan við bæinn. Þeir voru til samans um 640 m².

Lýsing: Kálgarðurinn er horfinn vegna seinni tíma framkvæmda. Þar sem hann var, er nú innkeyrsla, grasflöt og skógrækt (aspir).

Aðrar upplýsingar: Staðsetning er byggð á túnakortinu sem strekkt var yfir loftljósmynd frá 2006 í LUKR. Samkvæmt upplýsingum frá Jóni Leví Tryggvasyni, sem ólst upp á Skrauthólum, voru gömlu bæjarrústirnar líklega þar sem núverandi byggingar eru á Skrauthólum. Hann mundi aðeins eftir að hafa séð hlaðinn vegg norðan við núverandi byggingar sem líklega hefur verið hluti af gömlum kálgarði.⁵⁰

Mynd 13. Kálgarðurinn var sunnan við gamla bæinn. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá 2013.

⁴⁹ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

⁵⁰ Viðtal við Jón Leví Tryggvason 17.10.02.

Skrauthólar 125752-290-5

Hlutverk: Útihús

Tegund: Tóft

Aldur: um 1850-1900

Hnit: X 364051, Y 417608

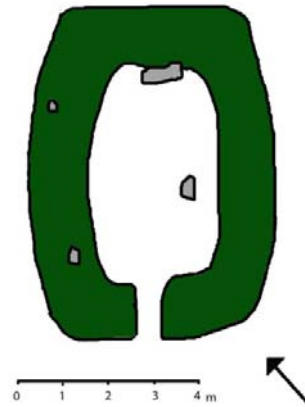
Lengd/breidd: 6 x 6 m

Horfin: Nei

Ástand: Gott

Staðhættir: Rústin er í Esjuhlíðum, neðarlega í svonefndum Moldarbrekkum um 200 m NA af íbúðarhúsinu að Skrauthólum. Rústin var ekki merkt inn á túnakort frá árinu 1916 og er því trúlega mun eldri en það.

Lýsing: Rústin er grasi- og mosavaxin. Veggir eru orðnir mjög ógreinilegir, og eru hleðslulög ekki greinanleg þó veggir séu gerðir úr torfi og grjóti. Veggir eru milli 1 – 1,5 m á breidd og milli 0 – 0,5 m á hæð, op er til SV.

Mynd 14. Útihús 290-5.

Mynd 15. Útihús 290-5, horft í norðaustur.

Skrauthólar 125752-290-8

Sérheiti: Gamli Kjalarnesvegur

Hlutverk: Vegur

Tegund: Vegur

Aldur: 1870-1927

Hnit: X 363664, Y 418353,7

Horfin: Nei

Ástand: gott

Lengd/breidd: 400 x 4 m

Staðhættir: Um Kjalarnes lá alfaravegur með Esjuhlíðum. Ekki er vitað hvað þessi vegur er gamall en trúlega er þetta elsta leiðin um Kjalarnes. Á elsta korti sem er til af svæðinu eftir Björn Gunnlaugsson frá árinu 1831 er vegurinn merktur inn og nær þá norður

að Mógilsá. Næsta elsta kort sem sýnir þetta svæði nokkuð nákvæmt er frá árinu 1870, ekki er vitað hver teiknaði það en þá er búið að merkja inn veginn alla leið norður með Esjunni og í gegnum allt Kjalarnesið. Síðan þegar Herforingjaráðskort var gert árið 1908 var vegurinn mældur inn. Vegur þessi lá þvert í gegnum jörðina Skrauthóla og sést vel fyrir ofan bæinn. Hann er uppgróinn og týnt hefur verið úr honum en ekki er þekkt að hann hafi verið upphlaðinn.

Lýsing: Vegurinn er sýnilegur að mestu í gegnum allt land Skrauthóla á um 400 m kafla.

Mynd 16. Herforingjaráðskort frá árinu 1908. Vegurinn lá með Esjuhlíðum fyrir ofan bæinn.

Mynd 17. Staðsetning Gamla Kjalarnesvegar í landi Skrauthóla.

Mynd 18. Gamli Kjalarnesvegurinn horft í SA.

Skrauthólar 125752-290-9

Hlutverk: Útihús

Tegund: Rúst

Aldur: um 1850-1900

Hnit: X 364015, Y 417627

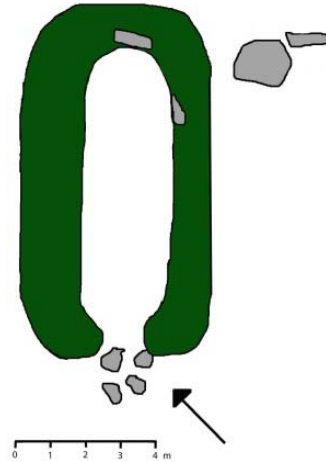
Lengd/breidd: 10 x 6 m

Ástand: Gott

Horfin: Nei

Staðhættir: Í Esjuhlíðum um 235 m NA af íbúðarhúsinu að Skrauthólum er grasi- og mosavaxin rúst. Hún var ekki merkt inn á túnakort 1916 og er því mun eldri en það.

Lýsing: Rústin er eitt hólf, hleðslulög ógreinanleg en veggir, sem eru úr torfi og grjóti, samt vel merkjanlegir. Veggir eru milli 2 - 2.5 m á breidd og milli 0 - 0.5 m á hæð. Op er til SV en NA hluti rústarinnar liggur utan í hól og myndar þá hlið á rústinni.

Mynd 19. Rúst 290-9 í Moldarbrekkum í Esjuhlíðum.

Mynd 20. Rúst 290-09 í Moldarbrekkum horft til NA, rústin er vinstramegin við stóra steininn á miðri mynd.

Skrauthólar 125752-290-12

Hlutverk: Bænhús

Tegund: Heimild

Aldur: 1000-1600

Staðhættir: Samkvæmt Prestatali og prófasta var bænhús á Skrauthólum en þar segir: „Ennfremur voru kirkjur fyrrum á Esjubergi, Hofi og í Mýdal, en eru allar löngu aflagðar. Bænhús var í Álfsnesi, löngu aftekið, og einnig sýnast hafa verið bænhús í Breiðholti og Skrauthólum, en eru lögð af fyrir 1600.“⁵¹ Ekki er vitað hvar bænhúsið var, en trúlega hefur það verið nálægt bæjarhúsunum.

⁵¹ Sveinn Níelsson, 1950, bls. 113. Sveinn Níelsson. (1950). Prestatal og prófasta á Íslandi. Björn Magnússon sá um útgáfuna og jók við. Kaupmannahöfn. Hið íslenska bókmenntafjelag.

Skrauthólar 125752-290-13

Hlutverk: Hesthús

Tegund: Heimild

Aldur: 1916 -1963

Hnit: X 363908, Y 417459

Lengd/breidd: 5,2 x 4,5m

Horfin: Að mestu

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Austast á bæjarhlaðinu og átta metrum austan við gamla íbúðarhúsið er merkt inn torfhús á túnakortið, sem gæti hafa verið hesthús. Húsið var endurbyggt á árunum 1964-1973 og þá stækkað, en er horfið í dag.

Lýsing: Húsið var um 5,2 x 4,5 m á túnakorti. Á ljósmynd sem var tekin um 1963 sér í húsið og á mynd frá árinu 1973 hefur það verið endurbyggt mun stærra, yngra húsið var horfið árið 2000.

Aðrar upplýsingar: Staðsetning var fengin með því að strekkja túnakortið yfir yngri loftmyndir í landfræðilegum gagnagrunni, LUKR.

Mynd 21. Hesthús 290-13, lengst til hægri á myndinni mynd tekin árið 1963.

Mynd 22. Yngra húsið 290-13 var byggt á sama stað eða austan við íbúðarhúsið. Mynd tekin 1973.

Skrauthólar 125752-290-14

Hlutverk: Fjós

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363883 Y 417470

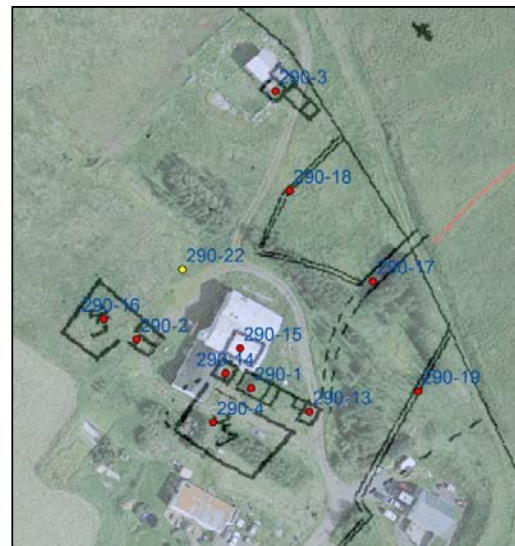
Lengd/breidd: 5,2 x 4,5m

Horfin: Já

Staðhættir: Fjósið var þremur metrum fyrir vestan íbúðarhúsið á bæjarhlaðinu. Seinna var byggt á þessum stað mjólkurhús, þvottahús og geymsla.⁵²

Lýsing: Gamla fjósið var 5,2 x 4,8 m úr torfi og grjóti.⁵³

Aðrar upplýsingar: Staðsetning var fengin með því að strekkja túnakortið yfir yngri loftmyndir í landfræðilegum gagnagrunni, LUKR

Mynd 23. Kálgarðurinn var sunnan við gamla bæinn. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá 2013.

⁵² ÞÍ: Virðingagjörð frá 1961.

⁵³ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

Skrauthólar 125752-290-15

Hlutverk: Hlaða

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

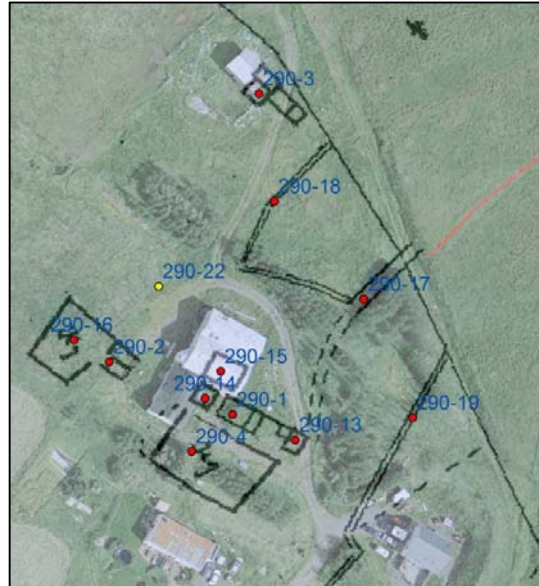
Hnit: X 363887, Y 417477

Lengd/breidd: 9 x 7 m

Horfin: Já

Staðhættir: Á túnakorti frá 1916 var hlaða norðan við fjósið á hlaðinu. Var seinna byggð ný hlaða árið 1960.⁵⁴ Sjá staðsetningu á mynd 24.

Lýsing: Húsið var 9 x 7 m úr torfi og grjóti og sneri SA- NV.

Mynd 24. Hlaðan 290-15 var þar sem hlaðan er í dag. Hluti af túnakorti varpað á loft-ljósmynd frá 2013.

Skrauthólar 125752-290-16

Hlutverk: Kálgarður

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363848 Y 417486

Lengd/breidd: 18,3 x 17,3 m

Horfin: Að hluta

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti sem gert var af Skrauthólum árið 1916 þá var kálgarður vestan við bæjarhúsin 290-2, um 18m vestan við fjósið.⁵⁵ Sjá staðsetningu á mynd 24.

Lýsing: Kálgarðurinn var um 17 x 18 m og var umgjörð hans hlaðin úr torfi og grjóti.⁵⁶

Skrauthólar 125752-290-17

Hlutverk: Gata, tröð

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363926, Y 417497

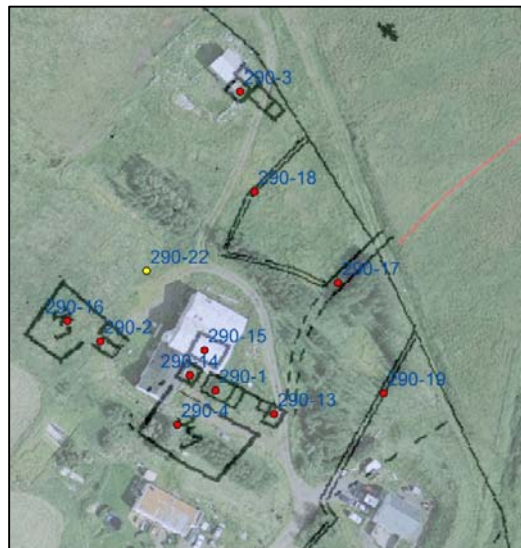
Lengd/breidd: 23 x 3,7 m

Horfin: Að mestu

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti sem gert var af Skrauthólum árið 1916 þá var tröðin heim að bænum um 38 m fyrir NA bæinn í átt að gömlu þjóðleiðinni sem lá með fjallinu. Frá austasta húsinu á bæjarhlaðinu lá gata að tröðinni.

Lýsing: Tröðin var um 23 m á lengd og um 3,7 m á breidd, úr torfi og grjóti. Slóð lá síðan SV heim að bænum og frá tröðinni í NA átt til fjalls.

Mynd 25. Tröðin 290-17 lá NA frá bænum í átt til fjalls. Hluti af túnakorti varpað á loft-ljósmynd frá 2013.

⁵⁴ ÞÍ: Virðingagjörð frá 1961.

⁵⁵ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

⁵⁶ ÞÍ: Skrauthólar. Túnakort 1916.

Skrauthólar 125752-290-18

Hlutverk: Skurður

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

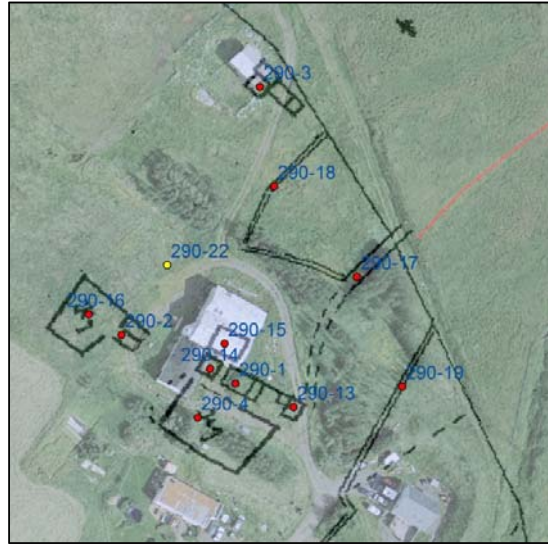
Hnit: X 363902, Y 417523,

Lengd/breidd: 70 x 1,7 m

Horfin: Já

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti sem gert var af Skrauthólum árið 1916 var skurður um 27 m fyrir norðan bæinn, vestan við tröðina, hugsanlega gerður til að veita vatni frá bænum eða til að þurrka tún.

Lýsing: Skurðurinn lá frá túngirðingunni í suður um 38 m og beygði síðan til austurs í 30 m að tröðinni. Skurðurinn var um 70 m langur.

Mynd 26. Skurður 290-18. Var norðan við bæjarstæðið, vestan við gömlu tröðina 290-17. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá 2006

Skrauthólar 125752-290-19

Hlutverk: Skurður

Tegund: Heimild

Aldur: 1916

Hnit: X 363843, Y 417617

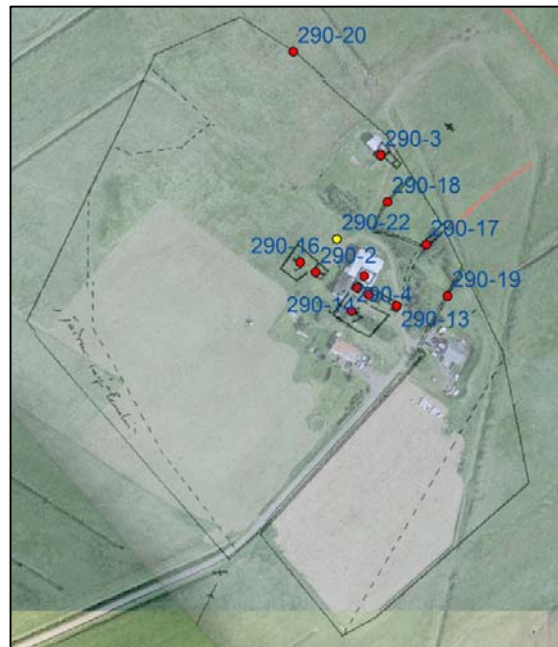
Lengd/breidd: 1048 x 1,4 m

Horfin: að mestu

Ástand: Slæmt

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti sem gert var af Skrauthólum árið 1916 þá mun hafa verið skurður frá túngirðingunni um 20 m fyrir austan bæinn og suðvestur allt túnið sem skipti túninu í tvennt.

Lýsing: Skurðurinn var um 210 m langur og 1,4 m breiður og lá í NA -SV í gegnum túnið.

Mynd 27. Skurður 290-19 austan við bæjarstæðið. Hluti af túnakorti varpað á loftljósmynd frá 2013.

Skrauthólar 125752-290-20

Hlutverk: Girðing

Tegund: Garður

Aldur: 1916

Hnit: X 363843, Y 417617

Lengd/breidd: 69 m

Horfin: Að hluta

Ástand: Sæmilegt

Staðhættir: Samkvæmt túnakorti sem gert var af Skrauthólum árið 1916 þá mun hafa verið girðing umhverfis allt túnið. Sjá mynd 27. Austur af fjárhúshlöðunni er hlaðinn garður um 69 m.

Lýsing: Girðingin var um 1000 m löng. Er aðeins sýnilega á 69 m kafla og er eins og bakki eða garður, ekkert grjót er sjáanlegt. Hugsanlega var þessi garður gerður til að veita vatni frá túni

Mynd 28. Garður 290-20. Horft í SA í átt að fjárhúshlöðu á Skrauthólum.

Skrauthólar 125752-290-21

Hlutverk: Útihús

Tegund: Rúst

Aldur: 1850-1900

Hnit: X 364051, Y 417607

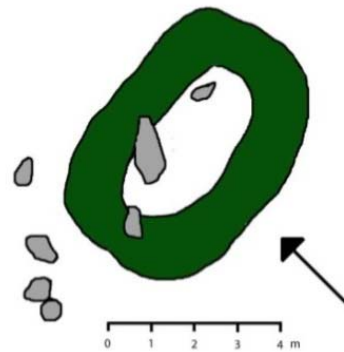
Lengd/breidd: 6 x 5 m

Horfin: Nei

Ástand: Gott

Staðhættir: Uppi í Moldarbrekkum 275 m NA frá Skrauthólabænum er rúst 290-21 og 15 m NNA af henni er önnur rúst 290-9, svæðið er vel gróið.

Lýsing: Rústin er um 6 x 5 m að stærð og snýr A-V, dyr hafa trúlega verið í V. Ekki sér í hleðslugrjót þar sem rústin er vel gróin. Nokkrir steinar eru í rústinni sem hrunið hafa úr fjallinu og einn er mjög stór.

Mynd 29. Rúst 290-21.

Mynd 30. Rúst 290-21 horft í vestur að Skrauthólum.

Skrauthólar 125752-290-22

Hlutverk: Útihús

Tegund: Rúst

Aldur: 1900-1950

Hnit: X 363871, Y 417500

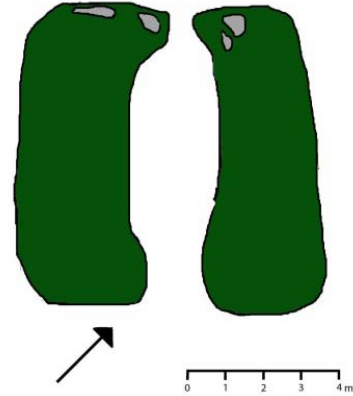
Lengd/breidd: 8 x 8 m

Horfin: Nei

Ástand: Gott

Staðhættir: Vestan við núverandi hlöðu er vel gróin rúst sem kemur ekki fram á túnakorti, er því hugsanlega yngri.

Lýsing: Rústin er um 8 x 8 m að stærða og snýr NV - SA, dyr hafa trúlega verið í NV, nokkrir steinar eru við dyrnar en ekki sér í hleðslugrjót þar sem rústin er vel gróin, nokkrir steinar sjást í rústinni. Rústin er svolítið dularfull, þar sem hún er nokkuð mikil, athuga þarf betur hvort þetta eru ekki aðflutt efni.

Mynd 31. Rúst 290-22 vestan við hlöðu á bæjarstæði Skrauthóla.

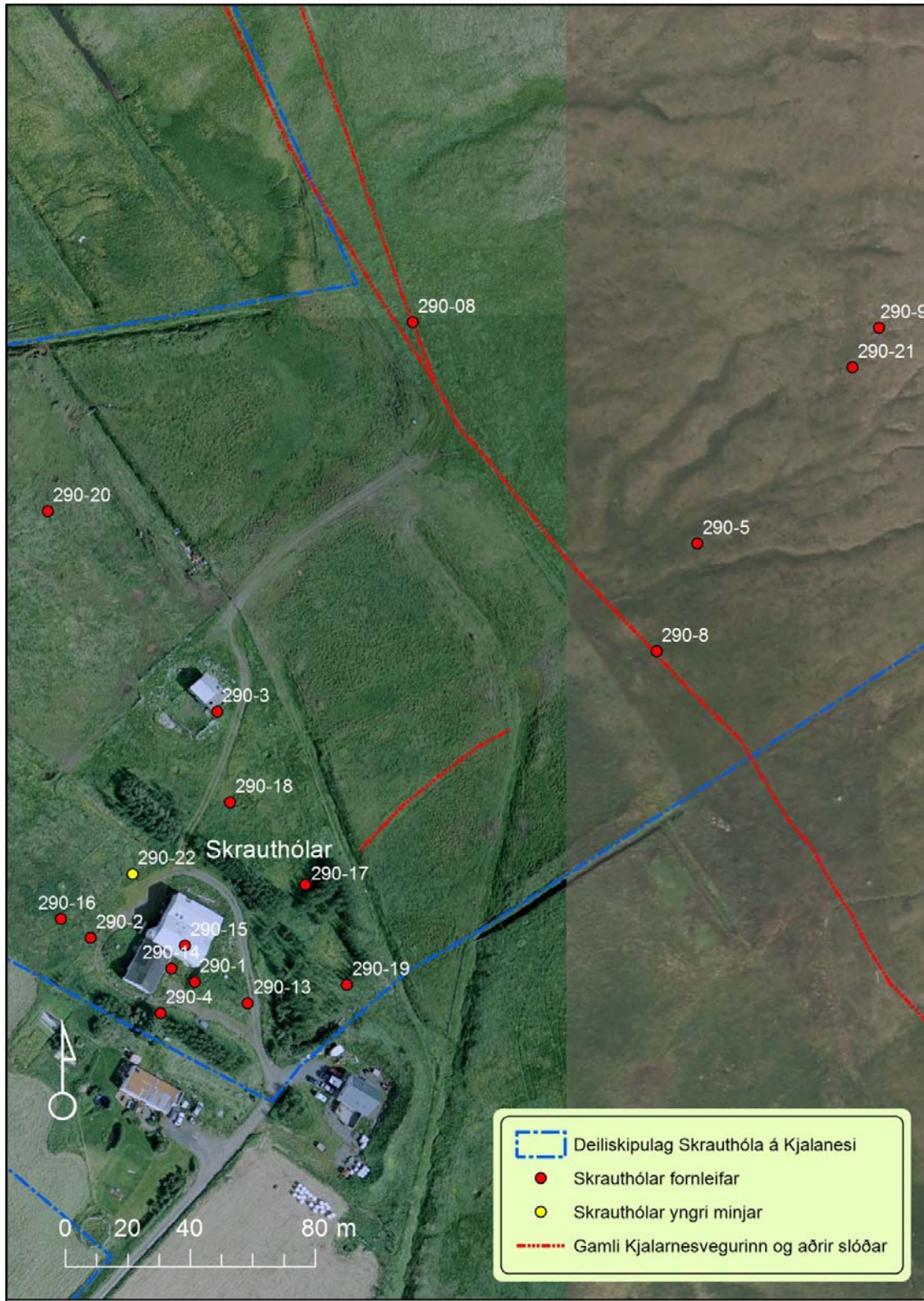

Mynd 32. Rúst 290-22 fyrir vestan hlöðu á bæjarstæði Skrauthóla.

2.5 Varðveislumat fyrir fornleifar og yngri minjar

Á deiliskipulagssvæðinu eru 18 minjastaðir skráðir, allt minjar sem sem eru 100 ára eða eldri nema ein sem er trúlega yngri. Flestar fornleifanna eru á gamla bæjarstæðinu, sem í dag er skráð sem Skrauthólar 4 á deiliskipulagsuppdraetti, skráðar eftir túnakorti Skrauthóla frá árinu 1916. Þær hafa flestar horfið af yfirborði en leifar þeirra og hugsanlega eldri minja eru undir yfirborði þar sem ekki hefur verið byggt á bæjarstæðinu. Rúst á minjastað 290-22 er ekki merkt á túnakortið 1916 og gæti verið yngri, veggir einkennilega breiðir og háir en erfitt að dæma um það nema með rannsókn.

Þær minjar sem eru sýnilegar á yfirborði eru, fyrir utan sjálft bæjarstæðið, leifar útihúsa 290-5, 290-9, 290-21 og leifar „Gamla Kjalarnesvegur“ 290-8, allt minjar upp í Esjuhlíðum ásamt leifum girðingar eða garðs númer, 290-20 í túnjaðri.

Mynd 33. Fornleifar á Skrauthóla.⁵⁷

⁵⁷ Grunnur er loftljósmynd frá árinu 2006 fengin úr LUKR.

Tafla Skráðar minjar á jörðinni Skrauthólar

Númer	Sérheiti	Hlutverk	Tegund	Aldur	Hnit X	Hnit Y	Lengd	Breidd	Ástand	Horfin
290-1	Skrauthólar	Bústaður	Heimild	1912-1978	363888	417474	10	6	Slæmt	Að mestu
290-2	Skrauthólar	Bústaður	Heimild	1703	363857	417480	8	8	Slæmt	Að hluta
290-3		Útihús	Heimild	1916	363898	417552	18	8		Já
290-4		Kálgarður	Heimild	1916	363879	417456	28	17	Slæmt	Að hluta
290-5		Útihús	Tóft	1850	364051	417608	6	6	Gott	Nei
290-8	Gamli Kjalarnesvegur	Troðningur	Vegur	1908	364038	417572	400	4	Gott	Nei
290-9		Útihús	Tóft	1850	364015	417627	10	6	Gott	Nei
290-12		Bænhús	Heimild	1000						
290-13		Hesthús	Heimild	1916	363908	417459	5,2	4,5	Slæmt	Að mestu
290-14		Fjós	Heimild	1916	363883	417470	5,2	4,8		Já
290-15		Hlaða	Heimild	1916	363887	417477	9	7		Já
290-16		Kálgarður	Heimild	1916	363848	417486	18	17	Slæmt	Að mestu
290-17		Tröð	Heimild	1916	363926	417497	23	3,7	Slæmt	Að mestu
290-18		Skurður	Heimild	1916	363902	417523	70	1,7		Já
290-19		Skurður	Heimild	1916	363939	417465	210	1,4	Slæmt	Að hluta
290-20		Girðing	Garður	1916	363843	417617	1048	2	Slæmt	Að mestu
290-21		Útihús	Rúst	1850	364051	41760	6	5	Gott	Nei
290-22		Útihús	Rúst	1920?	36871	417500	8	8	Gott	Nei

Allar framkvæmdir sem þurfa að fara fram á bæjarstæði Skrauthóla (sjá mynd 3) eða í nágrenni við aðrar skráðar fornleifar á jörðinni, ber að tilkynna til Minjastofnunar Íslands sem ákveður hvort leyfilegt sé að hefja framkvæmdir innan skipulagsreitsins og með hvaða skilyrðum.

2.6 Húsakönnun

Húsakönnun er „byggingarlistaleg og menningarsöguleg skoðun, könnun, greining, úttekt, skráning og mat bæjarumhverfis og einstakra húsa, studd sagnfræðilegri könnun nauðsynlegra frumheimilda.“⁵⁸ Húsakönnun sem unnin er fyrir hefðbundið deiliskipulag er tvíþætt; **byggðakönnun** með sögulegu yfirliti um þróun byggðar og byggingarsögu svæðisins og **húsakönnun** með húsaskrá og mati á varðveislugildi einstakra húsa. Í húsakönnun tekur varðveislumat til eftirtalinnna þátta: byggingarlistar, menningarsögulegs gildis, umhverfisgildis, upprunalegrar gerðar húss og færð skulu rök fyrir varðveislugildi.⁵⁹ Tilgangur húsakönnana er að tryggja að ákvarðanir sem varða breytingar á byggð eða einstökum húsum séu teknar af þekkingu á því gildi sem þau hafa fyrir umhverfi, sögu og byggingarlist.

Hér fylgir á eftir skrá yfir hús og mannvirki á deiliskipulagssvæði sem nær yfir lögbýlið Skrauthóla á Kjalarnesi (landnúmer 125752) en það afmarkast af jarðamörkum mót Vallá til norðvesturs og Sjávarhólum til suðausturs, sjó til suðvesturs og Esjuhlíðum til norðausturs (sjá afmörkun svæðisins á mynd 1). Lóðin Skrauthólar 2 úr landi Skrauthóla og landspildan Skrauthólar 3 eru ekki innan deiliskipulagssvæðisins og þau hús sem þar standa því ekki til umfjöllunar hér.

Mynd 34. Hér sjást húsin á deiliskipulagssvæðinu á loftmynd frá 2013: fyrir miðju þrjú sambyggð útihús; fjós (mhl. 03), hlaða (mhl. 05) og votheyshlaða (mhl. 12), byggð á tímabilinu 1952-1987 og efst (norðar) stakstætt útihús (mhl. 11), byggt um 1952. Sunnar, og utan deiliskipulagssvæðisins, stendur íbúðarhúsið að Skrauthólum 2, byggt 1967 og austar íbúðarhúsið að Skrauthólum 3, byggt 1983.⁶⁰

⁵⁸ Leiðbeiningar um gerð byggða- og húsakönnana. Óútgefið leiðbeiningarit. Minjastofnun Íslands 2009.

⁵⁹ Leiðbeiningar um gerð byggða- og húsakönnana. Óútgefið leiðbeiningarit. Minjastofnun Íslands 2009.

⁶⁰ Loftmynd (2013) úr Landsupplýsingakerfi Reykjavíkur (LUKR). Vefur: Borgarvefsjá. Vefslóð: <http://lukr-01.reykjavik.is/borgarvefsja/>. Sótt 19.12.2014.

Á deiliskipulagssvæðinu eru þrjú sambyggð hús auk útihúss sem stendur spölkorn norðan við hin húsini. Af sambyggðu húsunum stendur syðst fjós (mhl. 03) sem byggt var af Tryggva Stefánssyni bónda á Skrauthólum árið 1952 og snýr göflum í SV-NA. Við norðurausturgöfl þess er áföst hlaða (mhl. 05) byggð af Tryggva árið 1960 og snýr hún göflum í NV-SA. Samhliða og áfast við norðurausturhlið hennar er yngri hús, votheyslaða (mhl. 12), reist árið 1987 af Stefáni Tryggvasyni þáverandi bónda á Skrauthólum. Útihúsið sem stendur norðar (mhl. 11) mun reist um 1952 af Tryggva Stefánssyni.

Mynd 35. Útihúsin á Skrauthólum á ljósmynd sem tekin er til suðausturs (apríl 2015). Frá vinstri: Votheyslaða (mhl. 12), hlaða (mhl. 05) og fjós (mhl. 03).⁶¹

Þar sem að Kjalarnes heyrði ekki undir Reykjavík á þeim tíma þegar húsini voru byggð, en Kjalarneshreppur og Reykjavík voru sameinuð í eitt sveitarfélag árið 1998, er heimildum eins og brunavirðingum og samþykktum byggingarnefndar og byggingarfulltrúa Reykjavíkur ekki fyrir að fara og því eru upplýsingar, svo sem um byggingarár húsanna, sóttar í aðrar heimildir, auk Fasteignaskrár Þjóðskrár Íslands.⁶² Samþykktir byggingarnefndar Kjalarneshrepps um hús á svæðinu er að finna í fundargerðabók nefndarinnar sem varðveitt er á Borgarskjalasafni Reykjavíkur.⁶³ Í safni Byggingastofnunar Landbúnaðarins sem varðveitt er á Þjóðskjalasafni Íslands reyndust mikilsverðar upplýsingar um byggingu húsanna á svæðinu, meðal annars í byggingavottorðum og virðingargjörðum, auk teikninga.⁶⁴ Teikningar af húsum á svæðinu er einnig að finna í teikningasafni byggingarfulltrúa

⁶¹ Borgarsögusafn Reykjavíkur. Ljósmynd. Margrét Björk Magnúsdóttir.

⁶² Vefur Þjóðskrár Íslands. Vefslóð: <http://www.skra.is> → Fasteignaskrá → Leitarorð: Skrauthólar. Sótt í nóvember 2014.

⁶³ BSR: Skjalasafn Kjalarneshrepps. Askja 3A. Fundargerðabók byggingarnefndar Kjalarneshrepps, 2.8.1974-18.8.1994.

⁶⁴ ÞÍ: Byggingastofnun landbúnaðarins 2005-44, A-A 256-5.

Reykjavíkur.⁶⁵ Að auki hefur verið stuðst við kort, loftmyndir, blaðagreinar og aðrar ritaðar heimildir um svæðið.

Mynd 36. Útihúsin á Skrauthólum á ljósmynd sem tekin er til norðvesturs (apríl 2015). Frá vinstri: Fjós (mhl. 03), hlaða (mhl. 05) og votheyslaða (mhl. 12).⁶⁶

Mynd 37. Útihús norðar á svæðinu (mhl. 11), á ljósmynd sem tekin er til norðvesturs (apríl 2015).⁶⁷

⁶⁵ Teikningavefur Reykjavíkurborgar. Vefslóð: <http://skjalasafn.reykjavik.is/fotoweb> →Leitarorð: Skrauthólar.

⁶⁶ Borgarsögusafn Reykjavíkur. Ljós. Margrét Björk Magnúsdóttir.

⁶⁷ Borgarsögusafn Reykjavíkur. Ljós. Margrét Björk Magnúsdóttir.

2.7 Húsaskrá Reykjavíkur - Skrauthólar Kjalarnesi

Skrauthólar

Fjós (mhl. 03)

Steinsteypt

Byggingarár:
1952

Hús byggt sem fjós af Tryggva Stefánssyni bónda á Skrauthólum á árunum 1951-1952. Samkvæmt virðingargerð frá 1951 var húsið þá fullgert að utan og einungis eftir að einangra það og innrétta. Húsið er sagt byggt úr járnbentri steinsteypu, múrhúðað, með steypum rennum og járnþaki, vandað og vel byggt, 15 x 10 m að stærð og safnþró undir hluta þess (ÞÍ. Bygg.stofnun landbún. 2005-44, A-A 256-5). Um leið var virt steinsteypt geymslu- og mjólkurhús (10 x 6 m), sem stóð við austurhlíð fjóssins, en var rífið um 2002-2008. Áður stóð þar eldra fjós.

Hönnuður:

Þórir Baldvinsson

arkitekt

Skrauthólar

Hlaða (mhl. 05)

Steinsteypt

Byggingarár:
1960

Hús byggt sem hlaða af Tryggva Stefánssyni bónda á Skrauthólum á árunum 1959-1960. Samkvæmt virðingargerðum frá 1959 og 1961 er húsið steinsteypt með járnþaki, sterklega byggt, 16,8 x 9,5 m að stærð, byggt eftir uppdrætti Teiknistofu Búnaðarbanka Íslands, sem seinna hét Byggingarstofnun landbúnaðarins (ÞÍ. Bygg.stofnun landbún. 2005-44, A-A 256-5). Votheysturn er á vesturgafli hússins, byggður 1956 samkvæmt virðingargerð frá 1958 (ÞÍ. Bygg.stofnun landbún. 2005-44, A-A 256-5). Áður stóð þarna eldri hlaða.

Hönnuður:

Byggingastofnun landbúnaðarins

Skrauthólar

Hlaða (mhl. 12)

Steinsteypt

Byggingarár:
1987

Hús byggt sem votheyshlaða af Stefáni Tryggvasyni bónda á Skrauthólum á árunum 1986-1987. Teikningar Magnúsar Sigsteinssonar að húsinu eru dags. 20.04.1986 og samþykktar af Byggingarnefnd Kjalarneshrepps 03.06.1986.

Hönnuður:

Magnús Sigsteinsson

Skrauthólar

Útihús/geymsla (mhl. 11)

Steinsteypt

Byggingarár:
1952

Hús byggt af Tryggva Stefánssyni bónda á Skrauthólum. Skráð í Fasteignaskrá sem geymsla, byggð 1952. Húsið virðist að hluta hlaðið úr steypum steini en hækkun og stækkun til SA úr steinsteypu. Það er um 10 x 8 m að stærð. Skúr sem var við SV-gafl var rífinn um 2008. Hugsanlega sama hús og sagt er heyklefi, steinsteyptur með járnþaki (10 x 7 m), í virðingargerð frá 1961 og/eða áhaldahús, steinsteypt með járnþaki (4 x 7 m) (ÞÍ. Bygg.stofnun landbún. 2005-44, A-A 256-5). Áður stóð þarna eldra útihús.

Hönnuður:

Ókunnur

2.8 Varðveislumat fyrir hús og mannvirki

Við mat á varðveislugildi byggðar eru metnir á fjórir þættir: *Listrænt gildi, menningarsögulegt gildi, umhverfisgildi og upprunaleg gerð*. Varðveislugildi húsa byggist síðan á innbyrðis mati á vægi hvers þáttar og vega þar þyngst gildi byggingarlistar, menningarsögu og umhverfis.

Við mat á varðveislugildi húsa og mannvirkja er stuðst við Húsverndarskrá Reykjavíkur sem gefin var út sem þemahefti með *Aðalskipulagi Reykjavíkur 1996-2016* og endurskoðun á varðveisluflokkum Húsverndarskrár Reykjavíkur sem er hluti af borgarverndarstefnu sem lögð hefur verið fram sem hluti af *Aðalskipulagi Reykjavíkur 2010-2030*.⁶⁸

Varðveisluflokkarnir eru:

BLÁR FLOKKUR: *Friðlýst hús og mannvirki.*

Hús friðlýst samkvæmt 5. gr. laga um menningarminjar nr. 80/2012, sem segir: „Friðlýsing fornleifa, húsa og mannvirkja getur falið í sér kvöð sem þinglýst er á fasteign og hefur þann tilgang að tryggja sem best varðveislumennningarminja.“ Á skrá er getið hvaða hluti byggingar er friðaður og friðunarár.

FJÓLUBLÁR FLOKKUR: *Friðuð hús.*

Hús friðuð samkvæmt aldursákvæði 29. gr. laga um menningarminjar nr. 80/2012, sem segir: „Öll hús og mannvirki sem eru 100 ára eða eldri eru friðuð.“

RAUÐUR FLOKKUR: *Einstök hús, húsaradir og götumyndir* sem lagt er til að vernda með hverfisvernd⁶⁹ í deiliskipulagi vegna byggingarlistarlegrar, menningarsögulegrar og/eða umhverfislegrar sérstöðu þeirra.

GULUR FLOKKUR: *Samstæður húsa og heildir* sem lagt er til að vernda með hverfisvernd í deiliskipulagi vegna umhverfislegrar sérstöðu þeirra.

APPELSÍNUGULUR FLOKKUR: *Hús byggð 1925 eða fyrr og kirkjur reistar 1940 eða fyrr.*

Hús sem falla undir ákvæði 30. gr. laga um menningarminjar nr. 80/2012, sem segir: „Eigendum húsa og mannvirkja sem ekki njóta friðunar en byggð voru 1925 eða fyrr, svo og forráðamönnum kirkna sem reistar voru 1940 eða fyrr, er skylt að leita álits hjá Minjastofnun Íslands með minnst sex vikna fyrirvara ef þeir hyggjast breyta þeim, flytja þau eða rífa.“

Varðveislumat húsa og mannvirkja á deiliskipulagssvæði sem nær yfir lögbýlið Skrauthóla á Kjalarnesi, landnúmer 125752:

Ekki er gerð sérstök tillaga um verndun þeirra húsa sem hér eru könnuð.

⁶⁸ *Húsvernd í Reykjavík, svæðið innan Hringbrautar / Snorrabrautar – Aðalskipulag Reykjavíkur 2010-2030*. A-hluti: Borg fyrir fólk, Borgarvernd, bls. 164-166. C-hluti: Fylgiskjöl, Aðalskipulag – Borgarverndarstefna, bls. 334.

⁶⁹ Hverfisvernd byggir á 2. gr. skipulagslaga 2010 nr.123/22. september en þar segir: „*Hverfisvernd*: Ákvæði í svæðis-, aðal- eða deiliskipulagi um verndun sérkenna eldri byggðar, annarra menningarsögulegra minja eða náttúruminja“. *Skipulagslög 2010 - nr. 123 - 22. september*. Tóku gildi 1. janúar 2011.

Heimildarskrá

Óprentaðar heimildir:

Borgarskjalsafn Reykjavíkur (BSR):

Skjalasafn Kjalarneshrepps. Askja 3A. Fundargerðabók byggingarnefndar Kjalarneshrepps, 2.8.1974- 18.8.1994.

Borgarsögusafn Reykjavíkur (BSSR):

Kortasafn.

Landmælingar Íslands (LMÍ):

Kort af Reykjavík og nágrenni útgefið af Geodetic Institut Kaupmannahöfn árið 1955. Herforingjaráðskort. 27 NA Reykjavík. Generalstabens topografiske Afdeling. Kaupmannahöfn 1909.

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (SÁM):

Örnefnaskrá Sjávarhóla. 125750-289, Ari Gíslason og Svavar Sigmundsson skráðu. Örnefnaskrá Skrauthóla 125752-290, Ari Gíslason og Svavar Sigmundsson skráðu. Örnefnaskrá, Vallá 125762-291, Guðrún Bjarnardóttir skráði.

Þjóðskjalasafn (ÞÍ):

Byggingastofnun landbúnaðarins 2005-44, A-A 256-5. Skjöl og teikningar. Fasteignamatsskrá Kjörsarsýslu 1918 [með athugasemdum frá 1930]. Handrit. Skrauthólar Túnakort 1916. Vigfús Guðmundsson Keldum teiknaði.

Prentaðar heimildir:

Íslenzk fornrit I. *Íslendingabók. Landnámabók*. Jakob Benediktsson gaf út. Hið íslenska fornritafélag. Reykjavík 1968.

Íslenzkt fornbréfasafn sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. III. og XII. bindi. Reykjavík 1903-1907, 1906-1913 og 1923-1932.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. III. bindi. Gullbringu- og Kjósarsýsla. Bogi Th. Melsteð bjó til prentunar. Kaupmannahöfn 1923–1924.

J. Johnsen: *Jarðatal á Íslandi með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu*. Kaupmannahöfn 1847.

Ísafold 8. september 1886,

Leiðbeiningar um gerð byggða- og húsakannana. Óútgefið leiðbeiningarit. Minjastofnun Íslands 2009.

Lovsamling for Island, 1. bindi. Kaupmannahöfn 1853.

Lovsamling for Island, 3. bindi. Kaupmannahöfn 1854.

Lög um menningarminjar – nr. 80 – 29. júní 2012. Tóku gildi 1. janúar 2013.

Úrskurður Óbyggðanefndar mál nr. 3-4/2004, Kjalanes og Kjós, bls. 97.

Skipulagslög – nr. 123 – 22. september 2010. Tóku gildi 1. janúar 2011.

Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands 2013.

Sveinn Níelsson. (1950). *Prestatal og prófasta á Íslandi*. Björn Magnússon sá um útgáfuna og jók við. Kaupmannahöfn. Hið íslenska bókmenntafjelag.

Tíminn 12. nóvember 1978.

Tómas Jóhannesson, Árni Hjartarson, Halldór G. Pétursson. (2010). *Ofanflóðahættumat fyrir Kerhóla á Kjalarnesi*. Skýrsla VÍ 2010-004. Reykjavík. Veðurstofa Íslands.

Þorsteinn Jónsson: *Kjalnesingar. Ábúendur og saga Kjalarneshrepps frá 1890*. Kjósarsýsla I. Reykjavík 1998.

Vefsíður:

Borgarvefsjá. Vefslóð: <http://lukr-01.reykjavik.is/borgarvefsja/>.

Teikningavefur Reykjavíkurborgar. Vefslóð: <http://skjalasafn.reykjavik.is/fotoweb>.

Tímarit.is. Vefslóð: <http://timarit.is>.

Vefur Borgarsögusafns. Vefslóð: <http://borgarsogusafn.is/>.

Vefur Forsætisráðuneytis. Vefslóð: <http://www.forsaetisraduneyti.is> → Verkefni → Menningararfur.

Vefur Minjastofnunar Íslands. Vefslóð: <http://www.minjastofnun.is/> → Minjar → Skráning fornleifa → Skráningarstaðlar.

Vefur Þjóðskrár Íslands. Vefslóð: <http://www.skra.is> → Fasteignaskrá → Leit í fasteignaskrá.

Gagnagrunnar:

Landupplýsingakerfi Reykjavíkur (LUKR).

Manntalsvefur Þjóðskjalasafns Íslands.

Sarpur. Menningarsögulegt gagnasafn.

Tímarit.is.

Munnlegar heimildir:

Viðtal við Jón Leví Tryggvason 17.10.02.

- Skýrslur Borgarsögusafns Reykjavíkur**
- 133 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Kringlan, Listabraut, Kringlumýrarbraut, Miklabraut*. Rvk. 2006.
- 134 Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Lindargata 50 – 62*. Rvk. 2007.
- 135 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Seljavegur, Ánanaust, Holtsgata, Vesturgata*. Rvk. 2007.
- 136 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning vegna tvöföldunar Suðurlandsvegjar frá gatnamótum við Vesturlandsveg austur fyrir Rauðavatn*. Rvk. 2007.
- 137 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Skólavörðustígur, Kárastígur, Frakkastígur*. Rvk. 2007.
- 138 Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Baldursgata, Þórs-gata, Njarðargata, Freyjugata*. Rvk. 2008.
- 139 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Mat á umhverfisáhrifum Sundabrautar 2. áfanga. Fornleifar á framkvæmdasvæðinu*. Rvk. 2008.
- 140 Drífa Kristín Þrastardóttir, Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Grímsstaðaholtið og nágrenni*. Rvk. 2008.
- 141 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning vegna gerðar Hallsvegar-Úlfarsfellsvegjar*. Rvk. 2008.
- 142 Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Túngata, Hofsvallagata, Hávallagata, Bræðraborgarstígur*. Rvk. 2008.
- 143 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Urðarstígur, Njarðargata, Bergstaðastræti, Baldursgata*. Rvk. 2008.
- 144 Drífa Kristín Þrastardóttir, Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Skólavörðustígur, Njarðargata, Þórs-gata, Baldursgata, Lokastígur, Týsgata*. Rvk. 2009.
- 145 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning Þormóðsstaða*. Rvk. 2009.
- 146 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Örfirisey og Grandinn*. Rvk. 2009.
- 147 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning. Örfirisey og Grandinn*. Rvk. 2009.
- 148 Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Samtún, Nóatún, Miðtún, Hátún, Höfðatún*. Rvk. 2009.
- 149 Guðfinna Ósk Erlingsdóttir og Bragi Bergsson: *Húsakönnun. Hagamelur, Hofsvallagata, Hringbraut, Furumelur*. Rvk. 2009.
- 150 Drífa Kristín Þrastardóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Laugarnesvegur, Sundlaugavegur, Laugalækur, Hrístateigur, Otrateigur*. Rvk. 2009.
- 151 Helga Maureen Gylfadóttir, Drífa Kristín Þrastardóttir, Pétur H. Ármannsson: *Húsakönnun. Vogahverfi*. Rvk. 2010.
- 152 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning vegna tvöföldunar Suðurlandsvegjar frá gatnamótum við Vesturlandsveg austur að Hólmsá*. Rvk. 2010.
- 153 Margrét Björk Magnúsdóttir: *Fornleifaskráning jarðarinnar Ártúns á Kjalarnesi*. Rvk. 2010.
- 154 Drífa Kristín Þrastardóttir, Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Vesturvallagata, Sólvallagata, Framnesvegur, Holtsgata*. Rvk. 2010.
- 155 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning Landspítalalóðar*. Rvk. 2011.
- 156 Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Húsakönnun. Grundarstígur, Skálholtssstígur, Þingholtsstræti, Spítalastígur*. Rvk. 2011.
- 157 Guðný Gerður Gunnarsdóttir, Anna Lísu Guðmundsdóttir, Drífa Kristín Þrastardóttir: *Ingólfstorg og nágrenni. Skrá yfir fornleifar og hús í vesturhluta Kvosar*. Rvk. 2011.
- 158 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Þéttbýlismyndun í Reykjavík á 18. öld. Samanburður ritheimilda og fornleifa*. Rvk. 2011.
- 159 Margrét Björk Magnúsdóttir: *Ramnsókn á seljum í Reykjavík*. Rvk. 2011.
- 160 Anna Lísu Guðmundsdóttir og Sverrir Snævar Jónsson: *Fornleifaskráning og jarðsjármælingar í miðbæ Reykjavíkur*. Rvk. 2012.
- 161 Helga Maureen Gylfadóttir, Anna Lísu Guðmundsdóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Vatnsnýri, Seljamýri, Óskjuhlíð. Byggðakönnun. Fornleifaskrá og húsakönnun*. Rvk. 2013.
- 162 Anna Lísu Guðmundsdóttir, Helga Maureen Gylfadóttir, Gunnþóra Guðmundsdóttir, María Gísladóttir, Sigurlaugur Ingólfsson og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Byggðakönnun. Borgarhluti 4 – Laugardalur*. Rvk. 2013.
- 163 Drífa Kristín Þrastardóttir, Anna Lísu Guðmundsdóttir, Helga Maureen Gylfadóttir, Gunnþóra Guðmundsdóttir, María Gísladóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Byggðakönnun. Borgarhluti 3 – Hlíðar*. Rvk. 2013.
- 164 Drífa Kristín Þrastardóttir, Anna Lísu Guðmundsdóttir, Gunnþóra Guðmundsdóttir, María Gísladóttir, Helga Maureen Gylfadóttir og Guðný Gerður Gunnarsdóttir: *Byggðakönnun. Borgarhluti 5 – Háaleiti*. Rvk. 2014.
- 165 Bragi Bergsson: *Almenningsgarðar í Reykjavík*. Rvk. 2014.
- 166 Drífa Kristín Þrastardóttir, Margrét Björk Magnúsdóttir og Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Arnarholt á Kjalarnesi. Byggðakönnun. Fornleifaskrá og húsakönnun*. Rvk. 2014.
- 167 Anna Lísu Guðmundsdóttir, Drífa Kristín Þrastardóttir og Margrét Björk Magnúsdóttir: *Vallá á Kjalarnesi. Byggðakönnun. Fornleifaskrá og húsakönnun*. Rvk. 2014.
- 168 Margrét Björk Magnúsdóttir: *Framkvæmdarefirlit á bæjarstæði Breiðholts*. Rvk. 2014.
- 169 Anna Lísu Guðmundsdóttir: *Fornleifaskráning Stórasels*. Rvk. 2014.